

uskjæla

6

Sisukord

- 5** Sügis, mädane küllus
Paul-Eerik Rummo
- 7** Loode
Metropoliit Stefanus
tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 24** Õnnelik
Paul-Eerik Rummo
- 28** Kannatus, surm ja ülestõusmine
Isa John Breck
tõlkinud Margus Ott
- 46** Mul on mu noorusvainult
Paul-Eerik Rummo
- 49** Surmast ja ülestõusmisest
Piiskop Kallistos Ware
tõlkinud Margus Ott
- 61** Ihu ja hinge hüveks: ida õigeusu Kiriku sissejuhatus bioetikasse
Isa Stanley S. Harakas
tõlkinud preester Sakarias Leppik
- 74** Paul-Eerik Rummo
- 77** Sven Začeki fotod
- 78** Summary
- 79** Резюме

Sven Začek. „Mustvalge”. Võrumaa, september 2005.

Sügis, mädane küllus,
veiniäädikajoobumus, sigimisbuum,
orgaanika apoteoos.

Hunt Morgan, morn korsaar, uskmatu Toomas³
täna muheleb, oma Eedeni aias
korrapäraseid teeradu tallub, tallab
omi olemisoreleid, viskab tireleid,
taassündide saladus paksu pilvena
suust-silmist sisse tükkimas.

Niisama lihtne oligi!
Lööks kohe kaks kätt kokku kui külaeit,
kui see ei lõmastaks
kümneid küdisid, sadu nadusid.

³ Thomas Hunt Morgan (1866–1945) – moodsa geneetika isa; jõudis oma põhjanevate avastusteni pärilikkuse edasikandumise mehhanismide kohta, uurides äädikakärbse (*Drosophila melanogaster*) mutatsioone.

Sven Začek. „Hall”. Tartumaa, jaanuar 2007.

LOODE

Teoloogiline mõtisklus õigeusu Kiriku pärimuse vaimus

Metropoliit Stefanus

Õigeusu Kirik pole inimloote probleemi suhtes kunagi ükskõikseks jäänud. Kirikuisad, kanooniline õigus ja ka mitmed õigeusu kirikute kokkusaamistel vastu võetud teoloogilised seisukohad pakuvad terve hulga juhiseid, mis peaksid olema abiks hingehoiutöös ning valgustama meid inimloote olemuse ja õiguste küsimuses. Üritan siinkohal anda neist lühikese ja väga üldise ülevaate.

Loote olemus

Loode on potentsiaalselt, võimalusena olemasolev inimolend (kui olen probleemi kanoonilisest tähendusest õigesti aru saanud): tema rakud, geneetiline potentsiaal, morfoloogia ja füsioloogia väljendavad kõiges inimest. Juba üksnes tõsiasi, et inimloode saab areneda ainult täiuslikuks inimolendiks ja mitte kellekski muuks, määratleb vastuvaidlematult tema põhjapanevalt inimlikku olemust. Sellisena on ta palju enam kui esmapilgul tundub, sest sellisena ta juba ongi inimene.

Teatud mõttes ilmutab loote inimsust juba tema üheksakuuline sümbioos emaga, sest eostumine toimub inimihus. Naise ihu on olemuslikult loodud taastootmiseks. Võib öelda, et anatoomiliselt, füsioloogiliselt ja isegi tundeelu tasandil eksisteerib naise ihu sell-

eks, et kanda endas loodet ja laps ilmale tuua. Kuidas võib siis keelata lootel olla inimene, kui ta on olemas ainult ühe väljavaatega – saada inimeseks?

Eostamise hetkel on tohutu kaal: spermatoosid ja munarakk ühinevad, et panna alus uuele eneseteadvusele, mis on kadumatu ja tagasipöördumatu; nad ühinevad selleks, et saada uueks eluks, mis on inimelu ehk teisisõnu – inimene. Aga eostamises on ka teine – salaruslik ja püha – mõõde: erilisus, äravalitus. Viljastatud munarakku ei saa enam viljastada mõni teine spermatoosid, uue inimelu tunnusjooni ei ole enam võimalik muuta: viljastamine on seega lõplik ja tagasipöördumatu. Ainuüksi sellest tõsiasjast piisab tõestamiseks, et loote puhul on juba tegemist inimesega. Inimesega, kes läbi eri eluetappide (lapsepõlv, murdeiga, täiskasvanuaeg, vanadus) laseb toimuda inimeseksõlemise protsessil. Järelikult on loode oma olemuselt täiuslik inimolend, kuigi oma seisundilt on ta veel ebatäiuslik. Just seda ütlevad Kiriku kaanonid, eriti abordi kohta pealt, neis ette nähtud sageli väga rangete meetmete varjus (vt Trullo kirikukogu 9. kaanon, Püha Basiliuse 2. ja 8. kaanon, Johannes Paastuja 21. kaanon, Anküra kirikukogu 21. kaanon ja Pedalion).

Sellest tulenevalt on loode isik, kel on eneseteadvus. Kirik suhtub austusega inimese kogu elusse alates munaraku viljastamise hetkest kuni hetkeni, mil inimene lõpetab oma maise teekonna, et astuda igavikku. Sest lootes on, ja mitte üksnes väliselt, kõik see, mis on omane inimesele tervikuna. Kiriku jaoks algab elu hetkest, mil munarakk on viljastatud ja mitte alates kaheteistkümnendast või viieteistkümnendast päevast ning seetõttu on lootel õigus täielikule moraalsele kaitsele ja tunnustusele. Igasugune sekkumine

tema elutegevusse ettekäändel, et ta veel ei ela või pole veel piisavalt inimkehaks arenenud või pole veel emaihist sõltumatu, on eetiliselt lubamatu. Soovimata vallandada poleemikat, olen seisukohal, et raseduse tahtliku katkestamise küsimus toob loote õigused üksnes veelgi paremini esile. Vähemalt nii saan mina asjast aru, uurides aborti puudutavaid Kiriku kaanoneid. Ma lisaksin siinkohal, et selle nurga alt vaadatuna ei kujuta võimalus valida lapse sugu – nii vanemate valiku kui ka mõningate neid rahuldada püüdvate geneetiliste manipulatsioonide seisukohast – endast sugugi väiksemat ohtu, eriti silmas pidades teatud kahtlase väärtusega eesmäärke, mille puhul mõnedel poliitikutel ja teadlastel võib tekkida kiusatus neid oma isikliku strateegia huvides ära kasutada. Ma ei väsi kordamast, et iga inimene on ainulaadne ja tema eristumine teistest algab juba eostamise hetkest, mis on hetk, mil inimene saab endale elu, ainult talle omase eneseteadvuse, kogu talle iseloomuliku elujõu sõltumata hiljem toimuda võivatest muudatustest. See on esimene asi, mis teeb lootest isiku, kellel on oma teadvus ja oma tahe (vt kasutatud kirjandus, lisamärkus 3/d).

Tõepoolest, moraaliprobleemide tõstatamine selles valdkonnas nõuab taktitunnet. Arstiteadus ei tohi silmist kaotada abielu ning lapsevanema rolli ja vanemliku vastutuse kõige olulisemaid eesmäärke. Teisisõnu, kui tegemist on lootega, ei saa lõppeesmärk ühelgi juhul õigustada meditsiinipraktikas kasutatud abinõusid (siinkohal võib tuua näiteks lapseootel emad ja selle, mida nüüdistehnoloogia võiks antud valdkonnas võimaldada). Ning seda põhjusel, et Kiriku jaoks ei piirdu abielu salasus ühelgi juhul ainult soojätkamisega. Kui see nii oleks, oleksid kõik vahendid küllalt head selle ainsa eesmärgi saavutamiseks. Sellisel juhul ei

saaks näiteks abortide osas ükski seadus iialgi kohustada kedagi (arsti, ämmaemandat või medõde) talitama oma moraalipõhimõtete vastaselt. Tekib ka küsimus, kuidas välja töötada selline meditsiinieetika, mis austaks loote õigusi. Paljudes riikides on tänapäeval loodud eetikakomisjonid. Ajakirjas *Kathimerini* (5. II 1989) nõustub professor Doxiadis asjaoluga, et need komisjonid kontrollivad inimuuringute programme ja konkreetsete haigete osas vastu võetavaid otsuseid. Aga ta ei tunnista nende mingeid muid õigusi, eriti õigust korraldada arstide ja teiste tervishoiutöötajate omavahelisi suhteid.

Selline hoiak tundub õige, sest eetikareeglid ei ole lihtsalt hea käitumise juhiste kogumik või etteaimatavas olukorras tegutsemise õpetus. Eetika on enam kui õpetused ja juhtnöörid. Eetika on eluhiak, olemisviis ja lõppude lõpuks õigete seisukohtade mõõdupuu igapäevaelu probleemide lahendamiseks. Evangeelium võib anda sellised ühtaegu tõesed ja objektiivsed mõõdupuud igäihe ja kõigi käsutusse. Ning kui keegi tahab toimida kristlikus mõttes moraalselt, piisab sellest, kui ta laseb evangeeliumil haarata oma sügavaimat olemust läbi mõistuse, tahte, arusaamade ja tegutsemise. Sellisel juhul saab teadusest tarkus, loovus, andmine, heategevus, sest eetika ühtib südametunnistusega. Kiriku osa selles valdkonnas on eelkõige pakkuda oma kaasabi midagi peale surumata, et võimaldada meditsiini- ja teadusilmal parimal viisil lahendada eetika ja deontoloogiaga seotud praktilisi küsimusi. Jõudsimegi tagasi algusesse: kristlik moraal valgustab erilisel moel iga inimese sisemisi väärtusi. Inimene on siin maamunal ühtaegu ainulaadne ja hindamatu väärtusega olend, sest inimene on Jumala kuju; kuju, mida on oma kohaloluga austanud Jumal-

Inimene, Jeesus Kristus. Inimelu on seega püha ja puutumatu ning igas suhtes austustvääriv; õigus elule on tähtsam igast muust kaalutlusest.

Õigeusu arusaam inimesest, elust ja maailmast on ülimalt jumalakeskne – inimene pole üksnes mõistuslik ja kaduv olend, vaid eelkõige mõistetakse teda kui Jumala surematut pühakuju – kõik, mis seondub inimese bioloogilise eluseisundiga, on alamal sellest, millel on otsene side tema jumaliku olemasoluga. Bioloogilise elu and pole ülimalt väärtuslik mitte sellepärast, et seondub loodusliku jätkusuutlikkusega, vaid kuna on seotud vaimse, vaimuliku inimesega: elu ja hing saavad alguse ühel ja samal ajahetkel; esimese käekäik määrab ära teise seisundi. Loode on seega samuti elav hing. Ja hing on see osa inimesest, mis võimaldab tal kas pöörduda pühadusele või patule, lahti öelda Jumalast või tunda ära Jumala ilmutus inimesele. Teisisõnu, ta on võimeline kas rahulduma oma bioloogilise eluseisundiga või, vastupidi, püüdlema armu kaudu jumalanäolisuse poole, sest hinge elu jätkub ka pärast surma, vaatamata looduseadustele, ja hing võib vabalt lasta end viljastada Jumala armuvägedel, et inimene saaks jumalikustatud Jumala loomusega osaduse kaudu. Bioloogilisel elul on siin maailmas hindamatu väärtus, kuna see pole lihtsalt Jumala and, vaid kujutab endast ainulaadset võimalust, loodud inimese võimalust, saada ristimisega osa Jumala mitteloodud armuvägedest Jeesuse Kristuse enese jumalikkuses. Nii saab ihust hinge pühamu ja maapealsest elust tulevase maailma elu salasuslik astja. Järelikult tähendab elu algus samal ajal ka hinge algust: meie sündimise hetkel on suurem kaal kui meie surma hetkel, sest sünd on igaviku algus, samas kui surm on ainult kaduviku lõpp.

See ühtib Kapadookia isade seisukohaga keelduda kehatu loomuse sulgemisest aegruumi piiridesse: Kaisarea Basiliuse arvates on inimene Looja sarnane mõistuse, mitte kehakuju poolest, sest *kujutis on tõeliselt kujutis ainult sel määral, mil määral tal on kõik oma eeskuju olulised tunnused*, kujutis ei saa olla suletud ruumilistesse piiridesse, sest inimene on loodud Jumala enese näo järgi (vt Jutlused kuuest loomispäevast; inimese päritolu ja Suured Reeglid); mis puutub Nüssa pühasse Gregoriusse (vt „Inimese loomine”), siis tema on seisukohal, et: *Vaim ... tulles meie loomusesse, saab sellega üheks, on ühtaegu selle sees ja ümber, ometi ilma et sellest saaks tema asupaik või et ta selle endasse sulgeks*. Nii on inimene tõeliselt üks tervik hinge ja ihu ühtsuses. *Küsimus, kas lootel on hing*, kirjutab dr Eric Bartheleme, *toob selles suhtes (see tähendab Kapadookia isade usulises arusaamas inimesest kui loodud olendist) lõplikku kinnitust, sest võimaldab siduda mõtte inimese duaalsest loomusest ning salasuse – kumb oli enne, kas vaimulik või füüsiline – ühtseks arusaamaks, mille kohaselt hinge ja ihu elu algavad ühel ja samal hetkel*. Gregorius Nüssast võtab appi piibli „nahkriiete” (1Mo 2:21) kujundi, et määratleda seda, mis tema arvates lisandus hiljem inimese Jumala näo järgi loodud kujule (1Mo 1:27) ja selle väärtust kahandas, mõeldes bioloogilist ja instinktidel põhinevat elu, mis on inimesel (pattu)langemisest alates loomadega ühine (Neitsilikkusest, PG 46/12; 373; 376 A).

Seega on inimene varustatud väga erilaadse ontoloogilise ülesehitusega, kuivõrd temas saavad kokku aineiline maailm ja vaimuilm. Inimloomus koosneb hingest ja ihust algusest kuni surmani. Ja taas ütleb püha Gregorius Nüssast: *ühe koostisosa loomist ei tohi asetada teisest ettepoole: ei hinge loomist ettepoole*

ihu loomisest ega vastupidi; sest inimene läheks iseendaga riidu, kui jagada teda ajalise vahetegemise alusel (teosest „Inimese loomine”). Järelikult võime väita, et lootel on hing munaraku eostamisest saadik. Seda antropoloogia valdkonda kuuluvat küsimust on läbi kristoloogia eriliselt valgustanud püha Maksimus Tunnistaja. Tema arvates nõuab lihaks saamise täius, et Kristus oleks täielikult Jumal ja täielikult inimene alates eostamise hetkest. Seega ilmutab Kristus ka seda, milline on inimese inimsus. Järelikult koosneb inimene Maksimus Tunnistaja väitel ihust ja hingest alates bioloogilise eostamise hetkest, ütleb dr Philippe Caspar ühes hiljutises artiklis, milles ta uurib inimloote staatust kirikuisade töödes.

Kui juba taime või looma kloonimine pakub rohkesti mõtlemisainet – lõhub ju kloonimine ühel või teisel moel loodud olendi isikupära –, siis kuivõrd vastuvõetamatu ja skandaalne on veel inimese kloonimine, isegi üksnes hüpoteesi või teadusliku utoopiana. Doktor Claude Hilferi jaoks seondub see „teaduse kuratlikkusega”. Ja ta lisab: *Sest kõigil loodud olendeil on õigus oma eripära ja olemasolu austusele. Eriti inimesel, sest olles jumalik-inimlikus plaanis vältimatult isiksus, peab ta alati meeles pidama, et ta on loodud „Jumala näo järgi ja Tema sarnaseks”. Ta ei tohi kunagi unustada, et ta on Loodu aednik ja hoidja (1Ms 2:15). Meie suhted omaenese ja teiste inimeste ihuga nõuavad armastuse ja austuse sakramentaalset visiooni, eriti sellepärast, et oma ihult oleme Püha Vaimu tempel.*

Õigeusu Kiriku jaoks täidab abielu kahte ülesannet: selle sihiks on kahe inimese – mehe ja naise – ühendus ning nende ühenduse

vili, soojätkamine, **et inimsugu võiks kestma jääda**. Need kaks ülesannet on lahutamatud. Lihalik ühendus eeldab hingede ühtsust; esimene on teise tagajärg. Nii on soojätkamine vastutustundlik käitumine abielust sündiva mitmeosalise suhte osas. Kirik omalt poolt ei vaata seda suhet kui ihu ja hinge konkurentsi: need inimese kaks koostisosa ei erine üksteisest ega võitle üksteisega. Abielus väljendavad mees ja naine oma vaimset ühtsust, kasutades selleks ihu **keelt**. Ja laps, kes nende ühendusest sünnib, on üksnes vanemate vastastikuse andumuse vili. Seega on ainult (abielu)paaril õigus saada lapsevanemateks ning ainult üksteise kaudu.

Pean oluliseks meenutada seda ilmselget tõsiasja, sest tänapäeval on selleks tekkinud vajadus, kuna:

1. Tohutud edusammud arstiteaduses muudavad selle üha ohtlikumaks.
2. Riik, andes välja järjest rohkem tervishoiualaseid seadusi, ei saa jätta arvestamata üksikisikute eluga ja see võib tekitada pingeid ühiskonna huvide ja isikuvabaduse vahel.
3. Pidevalt kerkib üles arvukalt küsimusi seoses tervishoiuks ette nähtud raha päritolu ja kasutusega.
4. Ning lõpuks, kodanikel on rohkem tervishoiualaseid teadmisi kui varasematel aegadel. Ajal, mil inimõigustel on nii määrav koht, peavad kristlikud teadlased mõtlema selle üle, kuidas muuta teema „Inimene kui Jumala kuju” taas päevakohaseks, et pakkuda välja uus möödapääsmatult vajalik eetiline mõõde, mis oleks suunatud

inimese ja loodukõiksuse transfiguratsioonile, kirkastumisele, mitte defiguratsioonile, moonutamisele. Piisab, kui meenutame kõigi aegade kristlikke usukannatajaid, kes, tunnistades usku Kristusesse, andsid samal ajal tunnistust omaenese usust inimese ülimesse väärikusse.

Loote õigused

Neid võib välja tuua vähemalt kolm:

1. Esimene on loote õigus **eneseteadvusele, identiteedile**. Tema asi on ilmutada meile oma eneseteadvust ja oma isiksust. Tema peab ütlema meile, kes ta on, mitte meie talle. Selleks et anda meile teada, kas ta on täiuslik inimene või mitte ja näidata meile, mis iseloomustab teda füüsilises ja psüühilises plaanis ning mis eristab teda teistest inimestest. Teadus ja ühiskond peavad seda õigust kaitsma. Loode on märksa rohkem see, kelleks ta saab, kui see, kes ta hetkel on.

2. Loote teine õigus on õigus **elule**. Loote lõppeesmärk on saada inimeseks sõna kõige täielikumas mõttes. Ja seda parima tingimustes. Samuti peab loote olemasolu eesmärgiks olema üksnes elu ning mitte mingil juhul teaduslikud katsed (nagu siin-seal mõningais laborites tehakse) või embrüote tagavara tekitamine, mis tõstatab terve hulga küsimusi, eriti seoses nende võimaliku hävitamise või külmutatult „ootele” jätmisega. Piinavalt valus on teadmine, et tuhanded embrüod on pidanud vahetama loomuliku sooja arengukeskkonna, milleks on emaihu, sügavkülma jäise õhustiku vastu ja et see suurepärane eluvõime, mida nad

endas kannavad, on muudetud surma või teadusliku uurimistöö väljavaateks.

3. Kolmas õigus, mis lootele igati loomulikult kuulub, on õigus **igavikule**. Lootel on surematu hing. Talle tehtud kingitus jõuda läbi bioloogilise elu „valuvormi” igavesse ellu ühtib talle Jumala kingitud õigusega olla viljakas ja paljuneda.

Loote kaitse ja austus loote vastu

On üldteada, et väikelapse nägemine liigutab mitte ainult üksikisikuid, vaid kogu ühiskonda. Ning see on igati põhjendatud, sest laps väärib iga püha tunnet ja täielikku austust nii oma haavatavuse kui ka kõige selle pärast, mida ta tuleviku seisukohalt endast kujutab, .

Sama ja veel enamgi peaks kehtima ka loote puhul: tema võitlus ellujäämise eest, tema sõltuvusaste ja võimetus ise ennast kaitsta on veelgi suuremad kui mis tahes väikelapsel. Samuti on loote sõltuv elu ema kõhus veelgi püham kui imiku juba märksa iseseisvam elu. Seega on meie kõikide kohus teha nii, et iga loode võiks saada kõikvõimalikku abi ellu jäämiseks ja arenemiseks võimalikult heades tingimustes. Kuna tema elu sõltub üksnes meie heast tahtest, on meil teda lihtne hävitada.

Enamgi veel, loote hävitamine on Jumalast lahtiütlemine, keeldumine laskmast Tal ennast maailmas ilmutada, sest inimese bioloogiline eostamine emaihus ühtib inimese vaimuliku eostamisega Jumala mõtetes. See, kes takistab esimest, sulgeb

igavikuväljavaate ka teisele. Siinkohal võiks täpsustada, et loote vastuvõtmisest keeldumine on väiksem patt kui tema elu jätkumise takistamine. Niisamuti nagu on võimatu takistada lapsel saamast ühel päeval täiskasvanud vastutusvõimeliseks inimeseks, samamoodi pole võimalik teha lõppu loote võitlusele saada endale hing, sest see tähendaks tema väarikuse ründamist. Kahtlemata ei ole loode veel valmis inimene, kuid ometi on ta ilmselgelt inimene ning mingil viisil ei saa ta olla „**mitte-inimene**”.

Võib-olla ei sobi see meie kaasaja ühiskonnale, millele meeldiks jätta inimene ilma hingest ja vaimust. Piisab, kui vaadata kõiki neid evolutsiooniteooriaid, mis on katse mitte tõestada (sest see on võimatu), vaid iseennast veenda, et pärineme loomariigist. Kirik vaatab asju hoopis teisiti: igavik algab eostamisega ja arenguvaru, mida iga loode endas kannab, ei ole midagi abstraktset, vaid kuulutab juba ette igatsust jumalariigi järele, mis on omane inimloomusele. See arenguvaru, tänu millele saame endalt küsida, mis meist võib saada või milleks meid on kutsutud, annab meile jõudu vastu astuda inimese lühikesele ja patust rikutud maisele elule. Meie maailm on võõras maailm, millel on oma miinused inimese langemise pärast ja oma plussid tänu inimese soovile tundma õppida Jumalat. Maailm, mis otsib lakkamatult uudsust ja Jumala loodut. Ja kui selles maailmas ka on midagi esmatähtsat, ei seisne see oma igapäevase elujärje parandamises, vaid oma elu asetamises tuleva ajastu perspektiivi, mis meie, kristlaste, jaoks tähendab jumalariigi ülesehitamist. *Jätkem siis nüüd kõik elumured maha*, laulame jumalikus liturgias keerubite laulu ajal, *et meie võtaksime vastu kõikide Kuningat*. Just sellest väljavaatest lähtudes tuleb vaadata ka loodet: tema, nagu meie kõikide puhul, on olnud

sünergia Jumala ja vanemate soovi vahel. Sünergia, millele ülimalt alandlikult on hiljem lisandunud ka natuke meie teadmiste teadust. Aga kus on nüüd, mil see meie teadmiste „teadusenatuke” kipub muutuma aina tähtsamaks, tegelik piir ühelt poolt teaduse võime vahel paremini väljendada bioloogilise elu ja hinge, selle maailma ilu ja igaviku hiilguse ühtsuse salasust ja teiselt poolt talle samuti omase võime vahel teha järsk lõpp inimese vabale vaimsusele? Mulle tundub, et loote ellujäämise või hävitamise probleem asub just sellel tasandil.

Lubage mul lõpetuseks pakkuda teile lugemiseks katkendit ühe šveitslanna kirjast. Nooruses tegi ta abordi ja nüüd, aastaid hiljem, pöördub ta lapse poole, keda talle kunagi ei sündinud. Mitte härdameelsusest. Läbi valusa kogemuse võtavad selle naise lihtsad sõnad kokku minu ettekande sisu. Tahan seda teilegi vahendada, et tuua meie kuivadesse sõnavõttudesse ja aruteludesse natuke südame häält, mis meie mõtiskluses on hädavajalik.

Mu kallis laps,

Juba ammu olen tahtnud sulle öelda, et kannan sind oma südames. Anna mulle andeks, et ma ei lasknud sul valgust näha. Sa tulid ja tegid kodu mu kehasse ... et tuua valgust mu ellu. Kui sa vaid teaksid, kui õnnetu ma praegu olen, et sa mu kõrval ei ole. Kahjuks ei näinud ma tookord sinus inimest, vaid üksnes õnnetust, häda, ebaõiglust. Mul on nii häbi!... Ma usun, et kõigele vaatamata võid sa rõõmustada Jumala valguses. (Sest) Tema avas sulle oma süle, kui mina olin sind ära tõuganud. Ma anun sind, mu kallis lapsuke (kui ma veel tohin sind nii nimetada), palu minu eest, valva mu juures, aita mind rasketel eluhetkedel. Minu jaoks oled sa ingel,

kes laulab Jumala imetegudest. Mis minusse puutub, siis olen kindel, et siin maailmas on mul veel üks ülesanne. Aita siis mul jagada enda ümber õrnust ja armastust, millest ma su ilma jätsin. Alla kirjutanud: Patricia, sinu ema.

Kasutatud kirjandus:

1. Kirikuisade tekstid:

Püha Basilius ja püha Gregorius Nüssast, vt *Encyclopedia Universalis* 3, lk 29-30 ja 8, lk 14-15. Püha Maksimus Tunnistaja, vt M. H. Congourdeau artikkelid ajakirjades *La politique et la Mystique*, Pariis, Critérion 1984: „Maxime le Confesseur et l’humanité de l’embryon” ja *Nouvelle revue théologique* nr 111, 1989, lk 693-709: „L’Animation de l’embryon chez Maxime le Confesseur”.

2. Artiklid prantsuse keeles:

Ajakiri *Connaissance des Pères de l’Eglise*, nr 52/ detsember 1993, rubriigis „Santé et maladie chez les Pères”:

a) Dr Eric Barthelme: „Quelques aspects de la conception du corps chez Basile de Césarée et Grégoire de Nysse” lk 12-13.

b) Dr. Philippe Caspar: „Comment les Pères de l’Eglise envisagent le statut de l’embryon humain”, lk 17-18.

Ajakiri *Synaxe*, nr 41/ juuli-september 1997: Dr Claude Hiffler: „Bioéthique: clonage et transgénisme”, lk 4-5.

3. Artiklid kreeka keeles:

Arhimandriit Nicolas Hatzinicolaou: „Eksperimentaalsete tehnoloogiate kasutamine töös inimloodetega”, ajakirjas *Timitikon aphieroma is ton Mitropolitin Kaissarianis Georgion*, Ateena 1996, lk 349-367.

Metropoliit Demetriados Christodoulos: „Meditsiinilise deontoloogia eetika”, ajakirjas *Iatriko Vima*, veebruar 1990, lk 37-4 ja *loc. cit.* mai 1989: „Kunstlik viljastamine ja kristlik eetika”, lk 47-48.

Patricia kiri avaldati ajakirjas *Katholiki*, Ateena, 28. IV 1998, lk 3.

Lisamärkus:

Järgnev tekst pärineb ajakirjast *Timitikon aphieroma is ton Mitropolitin Kaissarianis Georgion loc. cit.* lk 167-171 ja selle autor on siit ilmast lahkunud Ateena peapiiskop ülipühitsetud Kristodulus.

Seisukoht, et inimelu ei alga eostamise hetkest, on väga vana ja me kohtame seda juba Rooma õiguses, mida omakorda mõjutas antiikfilosoofia. Nii teatab see õigus, et loode *on hingetu olend, keda pole elavate seas üles loetud, sest teda ei tunnistata inimeseks, vaid emaihu osaks* (vt C. Rallis: *Droit pénal de l'Eglise orthodoxe d'Orient*, lk 222). Vaatamata sellele nõustus seesama õigus, et *nasciturus*, st loode on seaduse subjekt, kellel on samad õigused ja samad kohustused, mis igal inimesel. Sel põhjusel karistati loote hävitamise eest kas pagendusse saatmise või surmanuhtlusega. Seega võime endalt õigusega küsida, kuivõrd edumeelseks võib pidada ideed, mida toetavad kuni meie päevini abordi lubamise eest võitlejad, ja mille kohaselt teatud ajani ei peeta loodet inimeseks, ehkki seda väidet toetav seadusandlus on olnud jões vaevalt paarkümmend aastat?

Tõepoolest, teises Moosese raamatus (2Mo 21:22-23) on salm, mis esmapilgul jätab mulje, nagu toetaks see väidet, et oma elu algstaadiumis ei peetud loodet inimeseks. Selles salmis tehakse nimelt vahet „väljakujuneneud ja väljakujunemata” lootel. Selle vahetegemise järgi ei saanud rasedal naisel nuristünnituse esilekutsunud inimene karistada juhul, kui loode polnud „väljakujunenud”, samas teisel juhul karistati teda kui mõrtsukat, kes on põhjustanud surma. Ometigi ei ole selline, esmapilgul

põhjendatuna tunduv järeldus õige, sest kogu kirikuisade õpetus, mis on alati täielikus kooskõlas pühakirjaga, leiab, et inimene on olemas alates eostamise hetkest. Arvukast tõendusmaterjalist toetun oikumeenilise autoriteediga püha Basilius Suure 2. kaanonile ja tuletan teile meelde, et 3., 4., ja 6. oikumeeniline kirikukogu, mis võtsid sõna Issanda lihasse sündimise teemal, kuulutasid usutõeks Tema hingestatud olemasolu alates eostamise hetkest *Püha Vaimu toimetel Neitsi Maarja ülas...*

Niisiis tulen tagasi selle juurde, mida ma ennist ütlesin teise Moosese raamatu värsi kohta: kui loode oli „väljakujunemata”, tähendas see, et rasedus ei olnud veel nähtav, teo toimepanija ei teadnud sellest ega saanud olla süüdlane raseduse katkemises, mille tema tegu põhjustas. Kaugelearenenud raseduse korral (loode oli „väljakujunenud”) on selge, et see asjaolu ei saanud olla teo toimepanijale teadmata. Ehk teisisõnu tahtis Moosese seadusründaja vastutusastme määramisel toetuda objektiivsele kriteeriumile ega rahuldunud üksnes tunnistustega (näiteks lapseootel naise enda tunnistusega oma raseduse ajalise kestuse kohta) (Vt Arhimandriit Epifanius Theodoropoulos: „Kas inimloode omab hinge alates eostamisest või hiljem?” *Orthodoxos Typos* 2. V 1986).

Seega toetab Kirik väidet, et *alates eostamise hetkest on inimene olemas ning väärib lugupidamist, kaitset ja austust. Eostamisega samaaegselt algab elu ja eostamisega samaaegselt saab ihu hinge, inimene on hingestatud*. Sellepärast pühitsetakse kirikupühana mõningate väljapaistvate isikute eostamist, nagu näiteks auline ja kuulus Ristija Johannes, püha Anna jne. Pühad isad toetavad seisukohta, et *loode on elus eostamise hetkest, sest pole võimalik, et ihu oleks ilma hingeta*. Sama õpetuse kohaselt muuseas pole

inimese eostamine ainult looduse ega ka mitte üksnes abikaasade vahelise suhte looming; see on ka jumaliku ettehoolduse tegu... (vt arhimandriit Hieroteus Vlachos „Anatolika”, kd A, lk 148).

Selles osas on väga iseloomulik püha Johannes Kuldsuu lause: *Sündimine antakse ülevalt. See lähtub Jumala ettehooldusest. Miski ei saa sellele midagi juurde lisada: ei naise loomus, ei sugude ühendus, ei miski muu samataoline.*

Selline asjast arusaam on omane nii õigeusu kui ka rooma-katoliku kirikule. Eriti just meie (st Kreeka) kiriku Püha Sinod on välja astunud abordi vastu (Entsüklikad 27-11-85 ja 1-4-86), toetudes rangelt Kiriku õpetusele, et elu algab eostamisega. Samaaegselt astus abordi vastu välja ka rooma-katoliku kirik paavstlikes entsüklikates *Casti conubii* (Pius I, 1930), *Mater et magistra* (Johannes XXIII, 1961) ja *Humanae vitae* (Paulus VI, 1968).

Ma ei soovi kaasata teisi teadusvaldkondi, sest usun, et Kiriku sõnum, mis põhineb Jumala ilmutusel, on ülem inimese sõnast, isegi kui seesinane pakub end teaduse katte varjus...

Mis puudutab tsiviilseadusandlust, siis tsiteerib autor Kreeka seadust 1468AK, mis tunnustab loote entiteeti alates eostamise hetkest. Ta mainib ka Kreeka seadust 1609/86, mis seadustab abordi kuni 12. elunädalani alates eostamisest, aga tema jaoks on see põhiseaduse vastane, sest on vastuolus Hellase konstitutsiooni 5. artikli paragrahv 2-ga, mis kaitseb perekonda, abielu ja emadust. Ta lisab, et 1950. aasta Rooma konventsioon kaitseb täielikult inimelu mõistet ja tähendust.

Teaduse seisukohast tuletab autor meelde, et uued uurimustulemused rõhutavad tõika, et inimelu algab, kui munarakk on hakanud jagunema, mis tema sõnutsi tähendab alates viljastumisest. Seega lükkab ta tagasi mõtte, et elu võiks tõeliselt alata alles siis, kui eostatud olend hakkab morfoloogiliselt sarnanema inimesega. Ta tuletab meelde ka Euroopa parlamentides ja Ameerika Ühendriikides peetud võitlusi, et takistada seaduse vastuvõtmist, mis lubaks aborte mis tahes tingimustel: Prantsusmaal on abort lubatud raseduse esimesel kümnel nädalal, Inglismaal kuni 24. nädalani, mis omakorda muudab veelgi keerukamaks lahenduse leidmise probleemile, kuidas määrata kindlaks hetke, millest alates tuleb hakata elu kaitsma.

Lõpetuseks tõdeb autor järgnevat: *Kirik ei saa nõustuda väitega, et inimelu algab 15. või 14. päeval, sest teaduslikud seisukohad, mis seda väidet näivad toetavat, ei paku kindlaid otsustuskriteeriume, pealegi on selline seisukoht vastuolus pühakirjaga.*

*Prantsuse keelest tõlkinud
Tiina Nütvägi-Hellamaa*

Sven Začek. „Jalajälg”. Tartumaa, august 2007.

ÕNNELIK

I

Olen õnnelik, kasvatan haruldasi kalu
(kes mu tootmise järjest kasvades polegi enam
nii haruldased kui siis kui algasin – kui sai selgeks,
et suurte röövpüükide tõttu, rääkimata saastusest,
loodus neid enam taastoota ei jõua). Müün neid
lennukompaniile, kes nendega toidab
reisijaid oma igapäevastel eksklusiivsetel
lendudel kohal maailmamerede, milles neist kaladest
juba aastaid jälgegi pole. Kala jälg vees!

Teatava koguse müünud, maksud maksnud
ja teinud vältimatud investeeringud,
luban eneselegi osta puhkusereisi
kohal maailmamerede. Tüdruk toob toidu:
nii oma kalaga jälle kohtun, kasulapsega,
kolmkümmend kolm tuhat jalga igapäevamuredest
kõrgemal.

Järgmise sammuna aretan talle
kõnevõime. Keerukas, aga võimalik.
Siis saame dialoogi astuda. Siis saab ta mulle öelda,
kas ja kuidas ta hindab mu pingutusi,
millega ta liigi hävimast päästsin
ja säilitasin ta inimkonnale (palju rohkematele,
muide,
kui oli neid, kes teda varem nautida võisid)
ja lõin mitte ainult endale, vaid ka temale –
oh, võibolla eeskätt temale – võimaluse
muretult lennata
kõrgel
kohal maailmamerede.

2

Olen õnnelik, korduvalt söödu, ristilöödu,
taas ellukutsutu, taastatu.
Mu aretaja on pannud sõna mu suhu,
vestlen temaga, toidame teineteist,
ja ei tule sel lõppu.
Uued maailmamerede hüpostaasid: basseinid
tema hubastes laboratooriumides:
naasmine kadunud koju: ülal laineharjad
kui valged ristikheinad, all
sügavikus värske jahedus,
soodsad põhjahoovused mängimas nagu kunagi
hästi ammu.

3

Töötame stjuardessidena, vist olemegi,
serveerime kalu, võrratult standardseid,
teostades kõrgeimat õiglust pealpool pilvi. Kergelt iiveldab.
Tänan, jootraha mitte, see on teil hinnapaketi,
meil palga sees aegade algusest. Tõuseme, maandume,
tõuseme, maandume maailmamerede kallastel,
päeviti, öiti, graafiku kohaselt. Pilvitus,
teisenev, pakub vaheldust, vikerkaar mõnikord, päike,
kuu. Serveerime kala. Oled sa ikka õnnelik,
küsivad emad, kui neid vaatamas käime.

4

Oleme maailmamered, õnn ega õnneta olek
pole meie mure. Kõik on vastus,
kui nüüd teaks ka küsimust. Elu kui säherdune
kuidagi tärkas meis, lähtus, levis,
vaevalt et tagasi pöördub: leidnud
oma isekad teed,
kandub teadmata kuhu.
Kõik on vastus, kui nüüd teaks ka küsimust.

5

Ja iga kala sisse on paigutatud
pisike Joonas, mina, mõistagi õnnelik.
Ootan vabastamist, mis surmkindlalt
tuleb. Mõnus erutus
nagu lapsel laua all, naer tikub peale.
Suveniirina ilmun, ärge vaid kurku ajage
(alla neelata võib),
mälestusesemena, mis jääb
meenutama teile seda ainulaadset
reisi, kordumatut teekonda, õrnalt
koputama teie soojadele
südametele.

KANNATUS, SURM JA ÜLESTÕUSMINE SURIJAD HAIGED ÕIGEUSKLIK EETILINE PERSPEKTIIV

Isa John Breck

I tänapäeva arstiteadus silmitsi surmaga

Käesoleva uurimuse eesmärk on käsitleda küsimusi, mis tekivad haiguse viimases faasis olevate patsientide ning ka puudega või vigaselt sündinud laste puhul. Selles küsimuses on tekkinud vaidlus: kas selliseid haigeid tuleb ravida või mitte või kas tuleb jätkata nende ravi. Millised on erinevad „ravi lõpetamise” viisid ja millistele kriteeriumitele need alluvad?

Sven Začek. „Mets”. Tartumaa, september 2007.

Kümnekonna aasta eest huvitas see probleem väljaspool arstide ringkonda väheseid. Tänapäeval aga on see teema tänu elushoidmise tehnika arenemisele ning ühiskondliku teadlikkuse tõusule haiguse viimases faasis olevate patsientide kohta esiplaanil ülikoolides, seadusandlikes kogudes ning muidugi ka haiglates ning eetika- ja moraaliküsimustega tegelevates asutustes. Küsimus nõuab traditsioonilistelt kristlikelt autoriteetidelt kiiret ja vastutustundlikku vastust. Õigeus samastatakse (kiriku) *magisterium*³ *consensus fidelium*⁴’iga, Pühast Vaimust inspireeritud usklike häälega. See-ga on loomulik, et Orthodox Christian Association of Medicine, Psychology and Religion’i (OCAMPR) (Meditsiini, Psühholoogia ja Religiooni Õigeuskliku Kristliku Ühingu) liikmed on võtnud

³ Kristliku õpetuse jagamise autoriteet (lad k) – Tõlk.

⁴ Usklike konsensuse ehk üksmeelse otsusega (lad k) – Tõlk.

arutluse alla küsimuse, kas see, mida Ameerika Ühend-riikides nimetatakse „valikuliseks ravi lõpetamiseks”, on õige protseduur, ning püüdnud välja pakkuda kriteeriume, mille alusel saaks langetada asjakohaseid otsuseid, kuidas ravida ja pöetada haiguse viimases staadiumis olevaid inimesi.

Hippokratese vandega võtab arst pühalikult kohustuse anda haigetele – nii palju, kui tema jõud ja teadmised seda lubavad – ravi, „mis tuleb neile kasuks” ning „säasta neid kahjust ja ebaõiglusest”⁵. Sellest vandest johtubki põhimõte **teha head**: sellega võetakse endale kohustus teha kõik selleks, et aidata kaasa haige eluliste huvidetele; ja **mitte teha halba**: kohustutakse eemaldama haigest kõik halb, mis võiks temaga juhtuda olgu hooletuse või tahtliku kavatsuse tõttu. Need kaks põhimõtet annavad üheskoos Hippokratese vande ning kümne käsu kuuenda käsuga filosoofilise tagatise igasuguse aktiivse eutanaasiakatse vastu (*mercy killing*: „halastav” tapmine), isegi sel juhul kui haige on langenud pöördumatusse koomasse või kannatab talumatuid valusid. Nendes põhimõtetes esitatud vaatepunkt on normiks judeo-kristlikus traditsioonis, mille järgi elu pühadus on tähtsam kui ükskõik milline muu kaalutlus ning seda ei saa eelistada niinimetatud elukvaliteedile.

Kuni kõige viimaste aastateni ei paistnud see religioosne arusaam ja sellest johtuvad kriteeriumid tekitavat mingeid probleeme ega põhjustanud mingeid vaidlusi. Kui Jumal on elu looja, siis on ta ühtlasi ka surma ja surmaprotsessi isand. Kuid kunstliku elushoidmise vahendid on edasi arenenud (dialüüs, vereülekanne,

⁵ Kreeka keeles: *Διαιτήμασι τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἵρξαι*. – Tõlk.

perfusioon, keemiaravi, hingamisaparaadid, ning ka organite, näiteks maksa ja südame siirdamine) ja see on tekitanud uusi moraalseid probleeme, mis olid seni kujuteldamatud või mille lahendus näis olevat selge, kindel ja lõplikult paigas.

Nüüd on võimalik kunstlikult säilitada bioloogilist eksistentsi pika ajavahemiku vältel, isegi kui paranemiseloost enam pole. Seetõttu tuleb uuesti järele uurida, millises seoses on omavahel elu pühadus ja elukvaliteet. Tuleb kaalumisele võtta sellega liituvaid probleeme: piiratud haiglaeelarve ning võimalik majanduslik koorem, mis langeb haige, tema perekonna ja riigi õlule. Siin on võimalikud kolm lähenemist. Esimese järgi, mida nimetatakse „vitalistlikuks”, tuleb bioloogilist elu hoida iga hinna eest ja kõikide vahenditega. Kuigi selline arusaam on põhimõtteliselt ilus elu pühaduse kaitsmise viis, on see tegelikult bioloogia kummardamine puuslikuna, nii et füüsilise eksistentsi abstraktne väärtus seatakse ettepoole haige isiklikest vajadustest ning tema elu viimsest eesmärgist.

Teine lähenemine, mis pooldab mitmesuguseid eutanaasiavorme, väidab, et haiguse viimases staadiumis olevatel haigetel on õigus valida oma surma hetk ja viis; niimoodi kaitstavat väärikalt suremise õigust (n-ö pehmet surma). Kuid nagu hiljutise debati käigus selgus, võidakse väärika surma sildi all õigustada suurt hulka seisukohti ja praktikaid, mis ei hooli sugugi haige viimsest vaimsest ja füüsilisest heaolust. Ja kuna selline seisukoht kiidab praktikas heaks ühel või teisel kujul aktiivse eutanaasia, soodustab see lõppkokkuvõttes tahtmatult **vääritut** surma, kuivõrd julgustab inimese tapmist või enesetappu.

Kolmas tee, mis on lähemal kristlikele põhimõtetele, ütleb, et surmaprotsessi ühel kindlal ajahetkel võib ravi lõpetamist moraalselt õigustada (st kui lõpetatakse elu kunstlik pikendamine), lastes haigel loomulikult moel surra. Ometi tekitab seegi seisukoht mitmesuguseid keerulisi küsimusi. Kui me lõpetame ravi – mida tavakeeles nimetatakse haigel „juhtme seinast väljatõmbamiseks” –, kas see siis tähendab ikka seda, et laseme loodusel omasoodu areneda? Või on see ebaseaduslik eutanaasiavorm? Teisisõnu, kas ravi lõpetamine saab üldse olla moraalselt õigustatud, kuna selle eesmärk on kiirendada haige surma, isegi kui surm saabub loomulikult moel? Ja kuidas jääb ravi lõpetamise erinevate vormidega: kas näiteks tuleb teha moraalne eristus selle vahel, kas lülitatakse välja hingamisaparaat või võetakse välja toitmissond? Ning viimaks, kas saab eetiliselt pidada „passiivseks” ravi lõpetamise vormi, mis on tegelikult „hooletus heategemise eesmärgil”? Kas pole ravi lõpetamine, kui vaadelda seda kavatsuse aspektist, alati aktiivne sekumine, eutanaasiavorm, mida võib nimetada tapmiseks või isegi mõrvaks?

Sedalaadi küsimused tekivad üldiselt haiguse viimases staadiumis olevate haigete, näiteks vähihaigete puhul. Need küsimused kerkivad ka vastsündinute puhul, kes paigutatakse näiteks vanema pruugitud narkootikumide või alkoholi tagajärjel tekkinud geneetiliste anomaaliatega, sünnitraumade või muude häirete ja kõrvalekallete tõttu vigaselt sündinute kategooriasse, keda ei saa enam ravida. Kõigi selliste äärmuslike juhtumite puhul tuleb leida vastus järgmisele põhilisele küsimusele: millised on piirid, kuhumaani tuleb rakendada meditsiinitehnoloogiat, et säilitada bioloogilist eksistentsi? Enne seda piiri paika paneva kriteeriumi

kindlaksmääramist peame selgeks tegema, mida tähendab õigeus inimloomus ning milline on inimese elu eesmärk.

II kannatus ja surm jumalikus armumajapidamises

Õigeusu inimesekäsitlemise järgi on inimene loodud Jumala näo järgi ning peab kasvama Jumala sarnaseks, omandama jumaliku elu omadused ja voorused. Kasvamise Jumala sarnaseks, mida nimetatakse *theosis*'eks ehk jumalikustumiseks, tuleneb Jumala algatusest. Pühastav arm, mis muudab inimeksistentsi ümber, on jumalik **energia** ehk Jumala atribuudid, mis puhutakse uskliku isiklikku ellu Püha Vaimu toimimisega. Siiski peab Jumala algatust jätkama inimese enda ettevõtlikkus. Nii et *theosis* võrsub sellest, kui inimese tahe töötab üheskoos Jumala tahtega, kusjuures seda protsessi nimetatakse sünergiaks ehk inimese ja Jumala koostööks. Selle eesmärk on tuua inimene tagasi algsesse täiuseolukorda, mida kirjeldatakse loomismüüdis (1Ms 2-3). See on languse-eelne seisund ning seetõttu ei puuduta seda ei patt ega sellest tulenev surm.

See tähendab, et surm on anomaalia loodud korra sees. See on tahtmatu, soovimatu sekkumine inimasjadesse, mis tuleb ära võita, kui inimelu tahab jõuda oma tõelise eesmärgini, milleks on täielik teostamine. Kui füüsilise organismi surma võib pidada kas õnnistuseks, mis lõpetab inimese võõrdumise Jumalast, või elutsükli loomulikuks ja paratamatuks osaks, on ta õigeusu teoloogilisest ja kogemuslikust vaatepunktist ikkagi vaimulik vaenlane, kes on ühtaegu nii inimese patu **põhjus** kui ka selle tagajärg. Kuivõrd surmahirm tekitab mässu, agressiivsust ning Jumalast ja teistest

võõrandumist, ei saa surma pidada moraalselt neutraalseks.

Õigeusu teoloogias mõistetakse elu Jumala **annina**, mis tuleb tänulikult ja vastutustundega vastu võtta. Jumal on meid välja valinud mitte surma, vaid elu jaoks, mille *telos* ehk viimne eesmärk on igavene osadus Püha Kolmainu isikutega. See tähendab omakorda, et me peaksime käsitama ja juhtima oma elu teadmisega, et peame hiljem sellest aru andma. Kuigi see and on antud vabatahtlikult nagu evangeeliumi tähendamissõna taalrid, kätkeb inimeksistents vastutust Jumala ees, et teenida tema auhiilgust ja talle kuuluva maailma päästet. Ning viimases järgus saab inimelu oma tähenduse jumalateenimisega. Kuna me oleme loodud Jumala näo järgi ja kutsutud üles saama Jumala sarnaseks, peame tegema oma eksistentsist pideva anafoori, andes enda ja kogu kosmose „ohvrianniks”. Südame liikumises Jumala elu poole, lihaliku ihu muundumises vaimlikuks ihuks jääb surm viimaseks vaenlaseks. Tegelikult on tema hävitav jõud võidetud Risti veel suurema väega, kuid ta on justkui viimane takistus meie ja täieliku uue elu vahel Kristuses, mis sai alguse meie ristimisega ja viiakse lõpetusele jumalariigis.

Kristlikust vaatepunktist toimuvad meie tõeline surm ja uuestisünd siis, kui meid kastetakse ristimisvette ja kui me tuleme Püha Kolmainu nimel sealt välja ja oleme ühendatud elavate ja surnud pühade osadusse, kes moodustavad meie ülendatud Issanda keha. Seega võib ütelda, et tänu Kristuse Ristile füüsiline surm meid enam ei ähvarda, ta on kaotanud oma astla. Viimane vaenlane on muudetud teretulnud üleminekuks, mis viib meid igavesse ellu ja rõõmu.

Sellegipooldest valitseb „viimne vaenlane” meid surmaprotsessi kujul. Mitte surm ise, vaid pigem hirm pikaajsete ja mõttetute kannatuste ees põhjustab elu lõpul masendust ja meeleheidet. Ravi lõpetamise piiride kindlasktegemiseks tuleb mõista kannatuse tähendust kristlikus kogemuses ja teada, mil määral võib kannatus olla lunastav.

Kirikuisade ja teiste kristlike askeetide askeetlikud vägiteod näitavad kõnekalt, et kannatus võib tõepoolest olla lunastava toimega. Mõned vaimse ja füüsilise kannatuse vormid, mida ei saa samastada valuga, kuid on tihti sellega seotud, võivad meid vaimselt kasvatada kolmel moel. Esiteks näitab kannatus, et meie patt, nõrkused ja puudujäägid on vaieldamatud ja tõelised. Erinevalt Iobist on meie taluvusvõime piiratud ja kannatus tekitab meis pidevalt kiusatuse „needa Jumalat ja surra” (Ii 2:9). Teiseks, kui me teadvustame oma kannatuste keskel, et me ei suuda ise ennast päästa, siis me võime nagu Iob kuuletuda jumalikule impulsile, mis ajendab meid andma ennast Jumala halastuse hoolde, mis on ainus lootuse ja jõu allikas; kannatus, sundides meid lakkamatult valima Jumala ja meeleheite vahel, võib omandada askeetliku distsipliini väärtuse, mis võidab ihu ja vaimu kired.

Ometi pole kõik kannatused lunastavad. Teatavast piirist alates see hoopis loomastab, murrab tahte ja hävitab parimadki südame kavatsused. Selliseid kannatusi võivad tekitada välised tegurid, mis pole meie võimuses, nagu näiteks piinamine, haigusest tingitud liigne füüsiline valu või välistest ohtudest tulenev vaimne ängistus. Uurijad on hakanud nüüd jõudma järeldusele, et on veel teisigi kannatuse vorme, mis võivad olla samamoodi degradeerivad

ja millel pole lunastavat omadust. Kõik inimesed pole nagu Antiookia Ignatius, kes oli psühholoogiliselt ja vaimsalt valmis areenil märtrina surema. Näiteks inimesed, keda on lapsepõlves seksuaalselt ahistatud või kes on kaotanud lähedase inimese või keda on hüljatud, võivad olla nii sügavalt tundlikuks muutunud, et juba kartus kannatuse ees – mida kogetakse lisakaristusena – võib põhjustada neis kontrollimatu meeleheite ja kabuhirmu.

Kolmandaks tuleb tunnistada, et kannatuses on tihti **absurdi** element. Me ei saa lihtsalt heast peast otsustada, et kõik inimelu hädad tulenevad Jumala tahtest. Johannese evangeeliumis ütleb Jeesus pimedana sündinud haiget ravides (Jh 9:1-40) selgelt, et kannatus ja süü pole tingimata seotud. *Issand, lase mul hingerahuga kohata kõike, mida algav päev mulle toob [...], anna mulle kindlat teadmist, et kõike juhib Sinu püha tahtmine [...], ära lase mul üheski ettearvamatus olukorras unustada, et kõik tuleb Sinu käest.* Ometi on mõeldamatu, et halastav ja kaastundlik Jumal oleks nõus lubama – tahtmise ja soovimise mõttes – piinamist, terroristide pomme või jubedaid maavärinaid, nagu me oleme neid viimastel aastatel tunda saanud. Kui me ütleme, et „ei toimu midagi, mis poleks Jumala tahte järgi”, peame kogu aeg silmas pidama põhimõttelist eristust selle vahel, mis on Jumala **tahe** ning mis on tema **soov** ja **kavatsus**. Jumal ei taha, et tema olendid, kui mässumeelsed nad ka ei oleks, peaksid taluma ebainimlikke kannatusi. Ometi on võimalik, et jumaliku majapidamise läbiuurimatus salasuses on nii, et see on tema tahte järgi, et me teeksime läbi sellised kogemused.

Kuid kõik, mida me võime selle kohta teada, on tegelikult kõik, mida meil on **vaja** teada inimliku kannatuse mõistatuse

tundmiseks. Nimelt, et kannatuses kätketud absurdielemendist hoolimata **saadab** Jumal meid meie kannatuses: ta tunneb ja jagab seda täielikult. Kannatava Sulasena on Tal meelevald muuta tähenduseta ängistus tõeliselt lunastavaks kogemuseks. Kui inimene pole enam võimeline tundma lunastavat omadust, kuna füüsiline või vaimne valu on muutunud ülemäära suureks, jääb alles võimalus, et lunastavat kannatust kannab Teine – see, kes jääb igavesti „Ristilööduks” (Mk 16: 6), nagu ka need, kes oma kohalolu, abi ja armastusega jagavad kannataja koormat.

Niimoodi Kristuse kannatuse ja ohvrisurma valguses vaadatuna on igasugune kannatus potentsiaalselt lunastav. Kiriku palve ja Kristuse Ihu liikmete üksteise toetamine võivad muuta pealtnäha mõttetu häda ristitunnistuseks ning näidata, et elu on surma ära võitnud.

III HAIGE VAIMULIK HEAOLU

Rakendades neid elu ja kannatuse kohta käivaid mõtteid inimeste puhul, kes on haiguse lõppjärgus, võime pakkuda välja mõned juhtnöörid, millest on ehk kasu neile, kelle ametiks on surija eest hoolitsemine, nõnda nagu ka kõigile haige lähedastele.

Kõigepeal tuleb ületada praegu levinud ühest küljest „vitalismi” ning teisest küljest eutanaasia vastandus, mis peab andma väärika surma. Esimesel juhul on tegemist ilmselge ebajumalakummardamisega, mis ei tunnista, et inimelu tähendus ja viimne eesmärk asuvad teispool bioloogilise surma vaatepiiri. Teisel juhul on tegemist

kavala seguga mõistetest, mis on iseeneses vastuolulised, kuna ei ole „head” surma. Surm on ja jääb alati olemuslikult traagiliseks. Kristlik lootus ei juurdu mitte surma ootamises, vaid tema kaotuses, hävitamises surma enda kaudu: *Surmaga surma maha tallanud!* Nii et eutanaasia, olgu aktiivne või passiivne, tahtlik või tahtmatu, ei anna lahendust probleemile, mille püstitab fakt, et me peame surema, vaid üksnes kiirendab seda, mis saabub vältimatult.

Viimne kriteerium, mida tuleb rakendada, tegemaks kindlaks, kas ravi lõpetamine on ühel või teisel juhtumil õigustatud, on haige **vaimulik heaolu**. See tähendab, et elu pühaduse ja kvaliteedi põhimõtted ei pea enam teineteist välistama. Inimeksistentsi pühadus ei ole tingimata säilitatud bioloogiliste funktsioonide alleshoidmisega. Elu kvaliteeti jällegi ei taga haigel „juhtme väljavõtmine” või talle surmava süsti tegemine. Milles seisneb pöördumatusse koomasse langenud haige elu kvaliteet? Kas ei saa siinkohal kasutada Saalomoni ülemlaulu Armastatu sõnu: *Ma uinusin, aga mu süda oli ärkvel* (Ül 5:2)? Kas teadvusetuse kuristik pole võrreldav allilmaga psalmisti nägemuses: *Kui ma astuksin taevasse, siis oled sina seal; kui ma teeksin endale aseme surmavalda, vaata, sina oled seal* (Ps 139:8)?

Võttes arvesse inimeksistentsi transtsendentset mõõdet, tuleb elu pühaduse austamise juures igal juhul arvestada elu vaimulikkude kvaliteeti. See tähendab muuhulgas, et me peame äärmiselt tõsiselt mõtisklema traditsiooniliste kirikupalvete üle, et hinge ja keha eraldumine toimuks rahu. Kui haige on pöördumatus koomas (niivõrd, kuivõrd me saame seda kindlaks teha) või kui tal on talumatud piinad, mida arstimatega ei saa kergendada, siis

ei sea moraalselt vastutustundlik meditsiinipersonal põhiliseks eesmärgiks sellise olukorra lõputut pikendamist.

Ravi peab alati seadma prioriteediks haige vajadused. Samas kui kohane ravi ja toitmine on tarvilikud nakatumisohu vältimiseks ja füüsilise seisundi halvenemise piiramiseks, peab surijate puhul põhiliseks kaalutluseks olema füüsilise ja psühholoogilise kannatuse ja valu leevendamine. „Hea” surm saab tulla ainult tänu „heale” suremisele. Meditsiinitöötajate põhiline eesmärk ei peaks seega olema surija elu pikendamine, vaid pigem kannatuse leevendamine, nii et haige saaks maksimaalselt ammutada omaenda vaimulikest allikatest. „Rahus hinge ja keha eraldumine” nõuab, et haige oleks piisavalt vaba valudest ja muudest kannatuse vormidest, et ta saaks adekvaatselt surma vastu valmistuda. Selle tarvis talle arstirohtude manustamine ei riku elu pühaduse põhimõtet, isegi kui surmahetk peaks seetõttu kiiremini saabuma.

Keegi peale haige enese ei saa otsustada, kas tema kannatustel on lunastav väärtus või mitte. Kui ta on koomas või talub suuri piinu, mida ei saa leevendada, siis on täiesti õigustatud peatada vahendid, mis elu kunstlikult pikendavad ning anda suu kaudu või süstimisega manustatavaid valuvaigisteid.

Tänapäeval seisab siiski kohtute ees selle põhimõtte üks järeldusi, mis tõstatab väga tõsiseid eetilisi probleeme: kas haigel võib või ei või lasta nälga ja janusse surra? Kas on moraalset vahet hingamisaparaadi väljalülitamisel ning toidusondi väljavõtmisel? Paljude meelest ei ole siin mingit vahet ning kohtutes näikse seda veendumust üha enam omaks võetavat. Samuti kerkib küsimus,

kas see protseduur on vabatahtlik või mitte. Haiguse viimases staadiumis olev inimene võib keelduda joomast ja söömast või siis võivad vastutavad isikud otsustada lõpetada koomas oleva või otsustusvõimetu haige toitmise. Viimase juhtumiga kaasneb probleem, et meil pole mingit aimu, mida haige ise võib tunda. Mõned koomas olijad on võimelised kuulma ja mõistma kõike ümerringi toimuvat, kuid ei suuda ise aktiivselt suhelda. Kuna koomas haige võib olla teadvel, võib toidusondi väljavõtmine tekitada temas samasugust põrgupiina nagu siis, kui lihtsalt nälga ja janusse surrakse. Kuni arstiteadus pole suuteline täpselt kindlaks tegema, kui palju sellises staadiumis olev patsient tunneb valu ja välisärritusi, oleks tema veest ja toidust ilmajätmine moraalne eksitus. Ajakirjas *Time* võis asjakohase diskussiooni alguses lugeda järgmist seisukohta: *Kui keegi peab pärast juhtme seinast väljavõtmist nagunii kahe-kolme nädala pärast nälga surema, miks siis mitte kohe teha talle valutu süst, mis aitab tal surra?* Kõik protseduurid, milles aktiivne eutanaasia on eelistatud lahendus, on iseenesest ebamoraalsed ning neid tuleb taunida.

Seega tuleb tunnistada, et toidust ja joogist ilmajätmine pole sama, mis keerulise meditsiinilise aparatuuri väljalülitamine. Esimene meetod viib vältimatult surmani, samas kui teine – nagu tõestas Karen Ann Quinlani traagiline juhtum⁶ – annab organismi

⁶ Karen Ann Quinlani tragöödia on esimene hästi teadaolev juhtum, millest sai alguse „õigus surra”. Karen Ann Quinlan varises 1975. aastal ühel peoõhtul pärast alkoholi ja rahustite pruukimist kokku. Arstid päätsid ta elu, kuid ta sai ränki ajukahjustusi ning langes püsivasse vegetatiivsesse olekusse. Tema perekond käivitas laia kõlapinda leidnud kohtuprotsessi, et saada õigus elushoidmise aparaadid välja lülitada. Nad said selle õiguse, kuid Karen Ann hingas edasi ka pärast seda, kui hingamisaparaat oli välja lülitatud. Ta jäi koomasse peaaegu kümneks aastaks, kuni surmani ühes hooldekodus 1985. aastal.

seesmistele ressurssidele võimaluse uuesti oma funktsioone täitma hakata. Kas nendest ressurssidest piisab elu alalhoidmiseks või mitte, on teine küsimus. Põhiline kriteerium, mis peab ravi lõpetamisel juhtnööriks olema, on lõppeks ikkagi surija heaolu. On võimalik, et heaolu tagab kõige paremini kunstlike elushoidmise aparaatide väljalülitamine. Igatahes on kindel, et meelega surma esilekutsumine heaolu ei taga.

Ma olen rääkinud mõne õigeuskliku arstiga, kes pole sellega nõus ja kelle meelest ilmselgelt haiguse lõppfaasis olevate haigete toitmise ja jootmise lõpetamine on moraalselt aktsepteeritav meditsiiniline protseduur. Nad toovad argumendina välja asjaolu, et sel juhul haige ei kannata ning sureb tegelikult loomulikult moel, kuna ta ei suuda ise süüa, vaid suudab seda teha ainult erakorraliste meetmete abil. Kui haige on suremas ning on selgelt kindlaks tehtud, et ta toidu puudumise tõttu ei kannata, siis võib selline protseduur olla õigustatud. Aga isegi kui sellega põhimõtteliselt nõustuda, tuleb iga üksikjuhtumit siiski eraldi uurida, et teha kindlaks, mis vastab iga patsiendi füüsilisele ja vaimulikule heaolule.

IV Kiriku ülesanne

Milline on Kiriku ülesanne ja millist abi ta saab surijatele surmahetkel anda? Me võime välja tuua järgmised eesmärgid, kuigi seda nimekirja võiks veel tublisti pikendada:

1. Me peame kõigepealt tunnistama, et suremise protsess on langenud maailmas loomulik nähtus ning nõuab sobivat austust

ja tähelepanu kõigilt neilt, kes vahetult haigega kokku puutuvad. Eestpalved, haige salvimise sakrament, haige sagedane külastamine – kõik see võiks olla kristliku koguduse tegevuse üks osa. Haiguse lõppfaasis olevatele haigetele valmistab väga sageli kõige suuremat meelehärmi ja moraalist kannatust üksindus ja eraldatus. Et sellises olukorras midagi ette võtta, peaksid sugulased, sõbrad ja haiglapersonal üle saama oma loomulikust kalduvusest surma lähenemise puhul haigest eemale tõmbuda. Nad peaksid pigem andma talle mõistmist, kaastunnet ja armastust.

2. Kirikukogukond võib luua abilistevõrgustiku, kuhu kuuluksid põetajad, vaimulikud ja teised, kes saavad nõu ja jõuga toeks olla, näiteks siis, kui tuleb langetada kriitilisi otsuseid surija ravi jätkamise või mittejätkamise kohta. Sellest võiks eriti abi olla siis, kui haigega tegelev arst tahaks rakendada protseduure, millega haige või tema esindajad nõus ei ole.

3. Kirikud peaksid nii üleriigilisel kui ka kohalikul tasandil aitama luua heategevuslikke struktuure ja meetmeid, kuidas pakkuda seltsi ja olla toeks elu lõpul olijatele ja nende perekonnale: olla elu lõpul kaaslasena ühiskondlikul, meditsiinilisel ja inimliku suhte tasandil, eesmärgiga säilitada ja kasvatada elu ja suremise vaimulikku mõõdet. Sellised programmid on osutunud kasulikuks, aidates leevendada haiguse lõppfaasis olijate ängistust, mida suremine põhjustab, ning pakkudes neile seal, kus nad saavad rahulikult ja loovalt tegutseda, toetavat keskkonda ja seltsi. Olgu siis tegemist spetsiaalsetes asutustes või siis koduse arstimise ja põetamisega ning arstliku ja ühiskondliku külje kokkusobitamisega, on toetuse ja seltsi programmid kahtlemata kõige parem võimalik alternatiiv

haiglasse viimisele. Nad kahandavad märgatavalt kannatust ja ängistust ning on niimoodi oluline vastuargument aktiivsele eutanaasiale.

4. Kirikud peaksid ka toetama loomulikku surma puudutavaid seadusprojekte, mis on hoolikalt läbi mõeldud ja mille eesmärgiks on tagada, et surijaid ei kasutataks eksperimentideks ning et neid ei sunnitaks taluma mõne arsti „vitalistliku” filosoofia tagajärgi. Samamoodi peaksid nad kaasa aitama „bioloogilisi testamente” puudutava seadusandluse ühtlustamisele. Nende testamentide ainus ülesanne peaks olema kahjuliku ja erakorralise ravi takistamine. See peaks ka kaitsma nii haige perekonna majanduslikku stabiilsust kui ka haige enda õigusi sellise ravi saamise suhtes.

5. Kirikud peaksid südikalt võitlema jutluste, koolituste ja kõikvõimalike muude sobivate vahenditega praegu Ameerika Ühendriikides levinud seisukoha vastu, mis muudab kogu Hippokratese vande ja arsti kutsumuse pelgalt komejandiks. Selle seisukoha järgi pole arstlik ravi mitte seaduslik ja moraalne õigus, mille ühiskond oma liikmetele tagab, vaid „teenus”, mida jagatakse maksujõulistele kodanikele. Ameerika Ühendriigid on praegu ainus suur demokraatlik tööstusriik, kus ei ole täielikku haiguskindlustust kõikidele kodanikele. Ainult kirikutel on piisavalt moraalset mõjujõudu, et veenda avalikku arvamust ja seadusandjaid, et täielik arstiabi on riigi ühiskondliku elu seisukohalt veel palju olulisem kui õige majandus- või kaitsepoliitika. Nii et kirikud peavad tarmukalt kampaaniaid korraldama, et kvaliteetne sotsiaal- ja arstiabi tehtaks kõigile kättesaadavaks.

Sven Začek. „Korraks oli”. Võrumaa, detsember 2007.

6. Preestrid ja pastorid peaksid oma jutlustes ning liturgilise elu jooksul oma kogudustes seletama, et Jumal on nii elu kui ka surma Isand; ainult tema on viimse lootuse allikas neile, kes on haiguse viimases staadiumis. Eranditult me kõik oleme haiguse viimases staadiumis. Kui me seda taipame, siis saame ehk veendunult palvetada ning vankumatult loota, et Jumal laseb meid kõiki saada selle armu osaliseks, et „meie elu lõpp on kristlik, valuta ja rahu”.

*Ühingu Orthodox Christian Association of Medicine, Psychology
and Religion liikmetele peetud ettekanne Bethesdas, Marylandis,
13. jaanuaril 1989. Avaldatud ajakirjas Contacts, nr 149 (1990).*

*Prantsuse keelest tõlkinud
Margus Ott*

MUL ON MU NOORUSVAINULT

üksainus sõber jäänd.

Tal lihtne nimi: Raimunt.

Ei ida ega läänt

ta eelista, ei põhja,
ei lõunat, kirret ka,
ei edelat, ei kagu,
mis loestki rääkida!

Nii, sõber Raimunt, elad
sa s i i n, kuid k u s – ei tea.

Sul veidi längus õlad,
sul veidi püsti pea

ja vahel ümberpöördult,
et õlad üleval
kui nõutus hämmelduses
ja pea seal vahel, all.

Silm särab sul! Oh, Raimunt,
kas on ka muret sul?
„Kolm väikest asja ainult –
sünd, armastus ja surm.

Kolm väikest asja ainult –
sünd, armastus ja surm.
Ja kui need saavad mööda,
siis pole muret mul.”

Oh, sõber, ära taha,
et ära jäänuks sünd.
Sest kust sel juhul, ütle,
ma oleks tundnud sind?

Ka armastus las olla,
ehk ta küll vaeva teeb,
ja surm – võib-olla seegi
veel ükskord sobiv leeb.

„Ei tea, ei tea,” ta vastas,
„ei tea, ei tea, ei tea.”
Ja kadus, ning ei näind ma,
kuis silm tal – õlad – pea.

Sven Začek. „Siin oli”. Võrumaa, mai 2006.

SURMAST JA ÜLESTÕUSMISEST

Piiskop Kallistos Ware

Inimeksistentsi võib võrrelda raamatuga. Enamik inimesi peab oma maist elu tõeliseks tekstiks, põhiliseks looks; nad peavad tulevast elu – muidugi juhul, kui nad sellesse usuvad – lihtsalt mingiks lisanduseks. Ehtne kristlik hoiak on aga risti vastupidine. Meie praegune elu on tegelikult ainult raamatu eessõna või sissejuhatus, tulevane elu on aga põhiline lugu. Surmahetk pole raamatu lõpp, vaid esimese peatüki algus.

Elu lõpu kohta, mis on tegelikult algus, tuleb meeles pidada kaht asja, mis on nii ilmselged, et need tihti ära unustatakse. Esiteks, surm on vältimatu ja kindel fakt. Teiseks, surm on mõistatus. Seega tuleb meil temasse suhtuda vastandlike tunnetega: ühest küljest kainelt ja realistlikult, teisest küljest kartuse ja imetlusega.

Praeguses elus võime kindlad olla ainult ühes asjas: kunagi me kõik sureme – kui just Kristuse teine tulemine enne aset ei leia. Surm on ainus kindlaksmääratud ja vältimatu sündmus, mis inimesel ees seisab. Ja kui ma püüan teda ära unustada, peitu pugeda selle vältimatus eest, jään ma kindlasti kaotajaks. Tõeline humanism on surma teadvustamisest lahutamatu; ma saan ehtsalt elavaks ainult siis, kui ma surma enda peale võtan ja teadvustan tema tegelikkust. Nagu ütleb D. H. Lawrence: *Ilma surmalauluta oleks elulaul mage ja naeruväärne*. Kui me ei tunne surmamõõdet, siis kahandame elu tõelist suurust.

Suroži metropoliit Antonius ütles seda jõuliste sõnadega: *Surm on eluhoiaku nurgakivi. Kes kardab surra, see kardab elada. Ei saa mitte karta elu kõiges tema keerukuses ja kõigis tema ohtudes, kui kardetakse surma. [...] Kui me kardame surma, siis me pole iial valmis võtma viimset riski; me elame oma elu argade, ettevaatlikkude ja pelgurlikena. Ainult siis, kui me vaatame surmale silma, anname talle mõtte, leiame talle õige koha ja mõistame, millises suhtes me temaga oleme, saame elada ilma hirmuta ja kasutada kõiki oma võimalusi.*³

Kuid oma realismi ja surmale mõtte otsimisega ei tohiks me silmist lasta surma teist külge, tema salapärasust. Hoolimata sellest, mida erinevad usulised traditsioonid meile räägivad, ei tea me peaaegu midagi sellest „maast, kust ükski rändur tagasi ei tule”⁴. Me ei tohi järele anda kiusatusele uurida liiga kaugele ja rääkida sellest liiga palju. Surma ei maksa labastada. See on vältimatu ja kindel asi, kuid see on ka suur tundmatus.

Mis puudutab surma kohta meie elus ja meie suhet temasse, siis tuleb meeles pidada kolme asja. Esiteks on surm meile palju lähedasem, kui me seda arvame. Teiseks on ta üdini ebaloomulik ja ta käib vastu jumalikule kavatsusele, kuid on sellegipoolest Jumala and. Viimaseks on ta eraldatus, mis pole eraldiolek.

Surm pole lihtsalt kaugelasuv sündmus, mis lõpetab meie maise eksistentsi; ta on juba praegu kohalolev ja toimib lakkamatult meie ümber ja meie sees. „Ma suren iga päev,” ütleb apostel Paulus (1Ko

³ *Sobornost*, „On Death”, 1:2, 1979, lk 8.

⁴ Lause Hamleti monoloogist. – Tõlk.

15:31); „surma aeg on iga hetk,” lisab T. S. Eliot. Kõik elav on surma teatav vorm; me sureme kogu aeg. Kuid selles igapäevases surmakogemuses järgneb igale surmale uuesti sünd: iga surm on ühtlasi eluvorm. Elu ja surm pole vastandlikud; nad ei välista teineteist, vaid põimuvad teineteisesse. Kogu inimeksistents on surma ja ülestõusmise segu: „kui surijad – ja ennäe, me elame!” (2Ko 6:9). Meie reis siin maamuna peal on lakkamatu paasa, pidev üleminek surma kaudu uude ellu. Algse sünni ja viimase surma vahel koosneb kogu meie eksistents „väikestest” sündidest ja surmadest.

Iga kord, kui me öö saabudes magama jääme, on see surma eelmaitse; iga kord, kui me järgmisel hommikul üles ärkame, tõuseksime justkui surnuist üles. Ühes juudi õnnistuses öeldakse: *Ole õnnistatud Jumal, meie Issand, maailma kuningas, kes sa lood oma maailma igal hommikul uuesti.* Meiega on samamoodi: igal hommikul, kui me üles tõuseme, oleme justkui uuesti loodud. Võib-olla meie viimne surm saab samamoodi olema mingi uueksloomine, uinak, misjärel me virgume. Me ei karda õhtul magama jääda, sest teame, et järgmisel hommikul tõuseme ikka jälle üles. Kas meil ei võiks olla samasugust usaldust viimse uinumise vastu surmas? Kas me ei või oodata, et me uuekslooduna igavikus taas üles ärkame?

Selline elu ja surma mudel ilmneb natuke teistsugusel kujul ka meie kasvamisprotsessis. Igal etapil peab miski meis surema, et me saaksime minna järgmisele eluetapile. Üleminek imikust lapseks, lapsest teismeliseks, teismelisest täiskasvanuks kätkeb endas iga kord seesmist surma, et lasta millelgi uuel sündida. Ja need üleminekud, eriti lapsest teismeliseks, võivad tähendada kriise

ja olla vahel isegi väga vaearikkad. Aga kui me mingil hetkel keeldume sellisest suremisest, siis ei saa me areneda ja tõeliseks inimeseks saada. Nagu kirjutab George MacDonald romaanis „Lilith”: *Te olete surnud siis, kui te keeldute suremast*. Just nimelt vana surm võimaldab targata uuel meis; ilma surmata ei oleks uut elu.

Kui täiskasvanuks saamine on üks surma vorme, siis kehtib see samamoodi ka lahkumiste kohta: kui me jätame maha armastatud inimese või koha. Need eraldumised on vajalikud pidevas liikumises küpsuse poole. Kui me ei julge ükskord maha jätta vanematekodu, lahkuda praegustest sõpradest ja sõlmida uusi sidemeid, ei saa me iial teada, mis meis peitub ega saa tundma oma tõelist potentsiaali. Hoides liiga pikalt vanast kinni ei söanda me avastada uut.

Paljude uskllike jaoks on usu surm – kui me kaotame (vähemasti pealtnäha) kindlad veendumused Jumala ja elu mõtte kohta – peaaegu sama valus kui sõbra või kaaslase kaotamine. Kuid ka see on elu ja surma kogemine, mille kaudu me peame edasi liikuma, et meie usk küpseks. Ehtne usk on pidev kahekõne kahtlusega. Jumal ületab lõputult kõik selle, mida me tema kohta öelda võime; meie mõisted on kõigest puuslikud, mis tuleb puruks lüüa. Et olla täielikult elus, peab meie usk pidevalt surema.

Kõikidel nendel puhkudel selgub, et surm ei hävita, vaid loob. Ülestõusmine tuleb surmast. Suri ja sünnib elule. Kas pole surm, mis jõuab kätte maise elu lõpus, midagi samasugust? Kas pole see kõige viimane ja vägevam surm-ülestõusmine nende seast, mida me oleme sünnist saadik kogenud? Surm pole mitte elust ära lõigatud, vaid surm väljendab avaramalt ja täielikumalt kõike seda,

mida me oleme elu jooksul läbi elanud. Kui väikesed surmad, mis me pidime läbi tegema, juhtisid meid iga kord välja uude kohta ja aitasid meil uuesti sündida, siis miks ei võiks see kehtida ka suure surma kohta, kui meil on aeg siit ilmast lahkuda?

Kuid see pole veel kõik. Kristlaste jaoks omandab lõputult korduv surmade ja ülestõusmiste jada sügavama tähenduse meie Päästja Jeesuse Kristuse elus, surmas ja ülestõusmises. Meie enda elu tuleb mõista Tema elu valguses, mida me pühitseme igal aastal pühal nädalal, nagu ka igal pühapäeval armulauaga jumalateenistusel. Kõik meie väikesed surmad ja ülestõusmised on läbi ajaloo ühendatud Tema surma ja lõpliku ülestõusmisega, meie väikesed paasad on ülendatud ja kinnitatud Tema suures paasas. Kristuse surm on püha Basiliuse liturgia järgi eluandev surm. Me oleme Tema eeskuju peale kindlad ja usume, et ka meie enda surm võib olla eluandev. Kristus on meie eelkäija ja teejuht. Samamoodi kinnitatakse õigeusu Kirikus seda paasaööl püha Johannes Kuldsuule omistatud jutluses (IV sajand): *Keegi ärgu kartku surma, sest Lunastaja surm on meid vabaks teinud. Kristus on ülestõusnud ja elu valitseb. Kristus on ülestõusnud ja hauas ei ole enam ühtegi surnut.*

Surm saadab meid niisiis kogu meie elutee pideva igapäevase kogemusena, mis kordub lõputult. Aga kui tuttav ta ka ei oleks, on ta sellegipoolest põhimõtteliselt ebaloomulik. Surm ei kuulu Jumala eeligavesse kavatsusse loodu kohta. Jumal ei loonud meid selleks, et me sureksime, vaid selleks, et me elaksime. Veel enam, ta lõi meid jagamatu üksusena. Judaistlikust ja kristlikust vaatepunktist tuleb inimest käsitada täiesti holistlikult: me ei ole

ajutiselt ihusse vangistatud hing, mis püüab sealt vabaks pääseda, vaid ühtelõimitud tervik, mis hõlmab nii ihu kui ka hinge. Carl Gustav Jungil oli õigus, kui ta rõhutas „salapärase tõde”: *Vaim on elav keha seestpoolt vaadatuna ja keha on elava vaimu väline avaldus – nad on tegelikult üks*. Surm kui ihu ja hinge eraldumine on seega jõuline rünnak inimloomuse ühtsuse pihta.

Kuigi surm on miski, mis meid kõiki ees ootab, on ta samas ka midagi väga ebanormaalset. Ta on kohutav ja traagiline. Kui me seisame silmitsi oma lähedaste või iseenda surmaga, siis kui realistlikud me ka poleks, on meie mahajäetuse, õuduse ja isegi nõrdimuse tunne täiesti õigustatud: *Ärge sisenege sellesse õndsasse õhtusse vagusi, vaid mässake, raevutsege selle valguse agoonia vastu*, ütleb luuletaja Dylan Thomas. Jeesus ise nuttis oma sõbra Laatsaruse haua ees (Jh 11:35); ja Ketsemani aias haaras teda äng peatselt eesseisva surma ees (Mt 26:38). Apostel Paulus peab surma vaenlaseks, mis tuleb kõrvaldada (1Ko 15:26) ja ta seob selle tihedalt patuga: „Surma astel on patt” (1Ko 15:56). Ainult sellepärast, et me elame langenud maailmas – nihkunud, koostlagunenud, hullumeelses, räsitud maailmas – peame me surema.

Aga kuigi surm on traagiline, on ta samal ajal ka õnnistuseks. Kuigi ta ei ole osa jumalikust kavatsusest, on ta sellegipoolest Jumala and, tema helduse ja halastuse väljendus. Inimeste jaoks oleks elu sellises langenud maailmas, mis ringleks igavesti igavuse ja patu nõiaringis, olnud kohutav ja talumatu saatus. Just sellepärast andiski Jumal meile väljapääsutee. Ta lõpetab hinge ja ihu ühenduse, et seda hiljem uuesti taastada, kui ta ühendab nad viimsel päeval, kui ihu üles tõuseb, ja juhib nad niimoodi tagasi täielikku ellu. Ta

on nagu pottsepp, kellest räägib prohvet Jeremia: *Ma läksin alla potissepa kotta, ja vaata, ta tegi tööd potikedra juures. Ja kui astja, mida ta savist tegi, potissepa käes ebaõnnestus, siis ta tegi sellest teise astja, nagu potissepa silmis õigem näis olevat teha* (Jr 18:3-4). Jumalik pottsepp asetab käe meie inimvaasi külge, mis on patust rikutud, ja ta teeb selle katki, et hiljem seda ümber vormida ja anda sellele tagasi tema algne hiilgus. Surm on selles mõttes meie eesseisva taastamise abivahend. Nagu lauldakse õigeusu Kirikus matuseteenistusel: *Sina oled mu ükskord eimillestki loonud ja oma jumaliku näoga austanud, aga Su käsust üleastumise pärast tegid Sa mu jälle mullaks, millest ma olen võetud. Uuenda mind jälle oma kuju järele, et ma endise ilu kätte saaksin.*⁵

Seega on meie suhtumises surma oma dialektika: kuid need kaks lähenemist pole viimases järgus vastukäivad. Ühest küljest me peame surma ebaloomulikuks, ebanormaalseks, Looja algse kavandiga vastupidiseks, ja me protesteerime tema vastu valu ja meeleheitel. Kuid me näeme samas ka, et see on üks osa jumalikust tahtest, õnnistus, ja mitte karistus. Ta on ka väljapääs meie tupikseisust, jumaliku armu tööriist, uks uuestisündi. See on tagasitee. Tsiteerigem taas õigeusu matuseteenistust: *Mina olen otsekui kadunud lammas! Otsi mind üles, Lunastaja, ning lunasta mind!*⁶ Seega me läheneme surmale tõtates ja lootusega ning ütleme nagu Assisi Frantsiskus: *Ole kiidetud, Issand, meie õe ihuliku surma eest, sest kehalise surma kaudu kutsub Issand jumalalapse enda juurde. Pärast eraldamist surmas saavad hing ja ihu lõpliku ülestõusmise ajal uuesti kokku pandud.*

⁵ Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku talitusraamat, lk 55.

⁶ Sealsamas.

See dialektika tuleb selgelt välja õigeusu matusetseremoonia käigus. Surma põhjustatud valu ja šokki ei püüta kuidagi varjata. Kirst on avatud ja vahkvalus on hetk, kui sugulased ja sõbrad üksteise järel kadunukese juurde astuvad ja teda viimast korda suudlevad. Kuid paljudes kohtades on kombeks kanda mitte musti, vaid valgeid riideid, samasuguseid kui need, mida kantakse ülestõusmisöö teenistusel: sest Kristus, kes on surnuist üles tõusnud, kutsub meie hulgast lahkunud kristlasi osa saama oma ülestõusmisest. Matustel pole keelatud nutta; tegelikult ongi hea nutta, sest pisarad toimivad palsamina ja haav on veelgi valusam, kui valu alla surutakse. Kuid ei maksa ka meelt heita „nagu need teised, kellel ei ole lootust” (1Ts 4:13). Kui terav meie valu ka poleks, pole ta siiski meeltheitev, sest nagu me ütleme usutunnistuses, me ootame „surnute ülestõusmist ja igavest elu”.

Ning surm on eraldatus, mis pole eraldiolek. Õigeusu traditsioonis omistatakse sellele äärmiselt suurt tähtsust. Elavad ja surnud kuuluvad ühte ja samasse perre. Surmakuristik pole ületamatu, sest me saame kokku Jumala altari ees. Vene kirjanik Julia de Beausobre (1893–1977) kirjutas: *Kirik [...] on surnute, elavate ja veel sündimata inimeste kokkusaamiskoht, kes nad kõik armastavad üksteist ning saavad altarikalju ees kokku, et kuulutada oma armastust Jumala vastu.*⁷ Seda ütleb ka veel üks teine vene autor, misjonär-preester Makari Gluhharev (1792–1847) kirjas ühele leinavale usklikule: *Kristuses me elame ja liigume ja oleme. Nii elavad kui surnud on kõik temas. Oleks õigem ütelda: me kõik elame temas ja surma ei ole. Meie Jumal pole surnute Jumal, vaid elavate*

⁷ Tyszkiewicz ja Dom Th. Belpaire, *Écrits d'ascètes rususes*, Éditions du Soleil Levant, 1957.

oma. See on teie Jumal, see on kadunukese Jumal. On ainult üks Jumal ja te olete ühendatud Ühes. Te lihtsalt ei saa mõnda aega teineteist näha, aga seda rõõmsam saab olema taaskohtumine. Ja siis ei saa keegi enam teilt seda rõõmu ära võtta. Kuid juba praegu te elate koos, ainult et tema läks teise kambrisse ning sulges ukse [...]. Vaimulik armastus ei hooli nähtavast eraldatusest.

Jääb veel ihu ülestõusmise küsimus, mida tihti esitatakse, aga mida meie praeguste teadmiste juures ei saa lahendada. Me ütlesime, et Jumal lõi inimese algselt ihu ja hinge jagamatu üksusena ning et me ootame pärast nende eraldamist füüsilise surma kaudu nende lõplikku taasühendamist viimsel päeval. Holistiline antropoloogia ei aita meil uskuda ainult hinge surematusse, vaid ka keha ülestõusmisse. Kuna keha on tervikliku inimesiku lahutamatu osa, peab isiklik surematuse puudutama nii ihu kui ka hinge. Milline on sel juhul vahekord meie praeguse ihu ning tulevase ajastu ülestõusnud ihu vahel? Kas pärast ülestõusmist on meil samasugune keha nagu praegu või uus keha?

Kõige parem vastus sellele on ehk niisugune: ihu on korraga sama ja teistsugune. Kristlased mõistavad vahel ihu ülestõusmist lihtsustavalt ja liiga kitsalt. Nad kujutlevad, et keha moodustavad ainelised elemendid, mis surres lagunesid koost ja hajusid laiali, saavad viimsel kohtupäeval mingil moel uuesti kokku kogutud, nii et uuesti kokkupandud keha sisaldab täpselt neidsamu pisimaidki ainetükke nagu ennegi.

Kuid need, kes väidavad, et meie praegune ihu ja viimse päeva ihu on pidevuslikult seotud, ei näe asju tingimata nii täht-tähelises

mõttes. Näiteks püha Gregorius Nüssast pakub teostes „Inimese loomisest” ning „Hingest ja ülestõusmisest” välja rohkem läbimõeldud ja kujutluspingutust nõudva lähenemise. Tema sõnade järgi annab hing ihule erilise vormi (*eidos*), ta jätab kehale erilise jälje või pitseri, ja ta ei tee seda välispidiselt, vaid seesmiselt. Just selle jälje kaudu väljendab ihu inimese iseloomu ja vaimuseisundit. Meie elu jooksul vahetuvad keha füüsilised koostisosad mitu korda; aga kuivõrd hinge antud vorm on jätkuvalt samasugune ja teda ei mõjuta need füüsilised teisenemised, siis võib tõepoolest ütelda, et meie ihu jääb samaks. Seega on olemast tõeline kehaline pidevus, kuna on olemas hinge antud vormi pidevus.

Püha Gregorius läheb edasi: ülestõusmise ajal vajutab hing meie ülestõusnud kehale samasuguse pitseri, nagu tal oli praeguse elu ajal. Pole vaja kokku koguda neidsamu ainetükke; kui pitser on sama, on sama ka keha. Meie praeguse keha ja ülestõusnud keha on seega tõepoolest pidevuslikult seotud, ja seda ei pea tõlgendama liiga naiivmaterialistlikult.

Me ütlesime, et keha jääb ülestõusmises samaks, aga on samas ka erinev. Nagu ütleb apostel Paulus: *Maine ihu külvatakse, vaimne ihu äratatakse üles* (1Ko 15:44). „Vaimne” pole siin tähenduses „mittemateriaalne”. Ülestõusnud keha on ikkagi ainealine keha, kuid ta on ühtaegu ümber muudetud Vaimu väe ja auhiilguse poolt ning ühtlasi vabastatud kõigist ainelisuse piiridest nii, nagu me neid praegu tunneme. Praegu me tunneme ainelist maailma ja omaenda ainelist keha nende languse olukorras; millised omadused on ainel mittelangenud maailmas, see ületab kaugelt meie kujutlusvõime piirid.

Me võime vaid ähmaselt aimata läbipaistvust ja reipust, kergust ja tundlikkust, mis on tulevasel ajastul meie ülestõusnud ihul, mis on ühtaegu ainealine ja vaimne. Nagu kirjutab Efraim Süürlane (srn 373): *Vaata seda inimest, kelles leegion kuradeid oli eluaseme leidnud: keegi ei teadnud, et nad seal on, sest nende malev oli palju õhem ja peenem kui hing. Ja ühes ihus sai see malev tervenisti elada. Kuid õiglaste kehad on veel sada korda õhemad ja peenemad, kui nad ülestõusmise päeval üles tõusevad. Ja nad sarnanevad vaimuga, kes on võimeline kasvama ja suurenema nii, kuidas ise tahab, nagu ka kahanema ja kokku tõmbuma. Kokku tõmbununa on ta ühes kohas ja suurenenuna on ta igal pool. [...]* Eks siis paradiis (olgu ta kiidetud!) piisab seda enam kõikidele hingedele, kelle substants on nii peen, et isegi mõte ei suuda neid tajuda.⁸ See on võib-olla kõige parem kirjeldus, mida me võime ülestõusmise auhiilgusest saada. Jätkem ülejäänu vaikusse. *Veel ei ole saanud avalikuks, kes me ükskord oleme* (1Jh 3:2).

Katkend raamatust „Sisemine kuningriik” (*Le royaume intérieur*, Le Sel de la Terre, 1993, traduit de l’anglais par Lucie et Macime Egger).

Prantsuse keelest tõlkinud
Margus Ott

⁸ „La Harpe de l’Esprit”, Sebastian Brock, *L’Oeil de Lumière*, Abbaye de Bellefontaine (Spiritualité orientale, nr 50), lk 222-223.

Sven Začek. „Udus”. Võrumaa, august 2007

IHU JA HINGE HÜVEKS: IDA ÕIGEUSU KIRIKU SISSEJUHATUS BIOEETIKASSE

(väljavõtted artiklist)

Isa Stanley S. Haraķas

Alustuseks

Iga tänapäeval elav inimene tajub, kuidas arstiteadused teevad läbi meeletut arengut. Haigusi uuritakse, kasutades digitaalset diagnostikat, eksootilisi ravivõtteid või ravi uute rohtudega ja enamgi veel: iga meditsiinilise probleemi korral on inimestel valida juba väga paljude alternatiivide vahel.

Minevikus oli arsti amet Kirikus alati väga austatud. Paljud armastatud tegelased õigeusu Kiriku traditsioonis ühendasid oma ortodoksse usu ning ravioskused. Evangelist Luukas oli arst. Tema nime kandev evangeelium ning Apostlite tegude raamat sisaldavad suurel hulgal meditsiinilisi termineid ning viiteid haigustele ja nende ravile. Pühakud, nagu Kosmas ja Damianos – arstidest vennad – ja Püha Panteleimon on head näited Kirikus laialdaselt austatud arstidest-pühakutest, nn kasupüüdmatutest tervendajatest.

Õigeusu Kiriku ajaloo Bütsantsi perioodil tegutses palju preesterarste, kes samuti ühendasid oma sakraalse tegevuse altari juures arsti teenistusega (Constantelos, 1975). Selline kombinatsioon ei olnud sugugi haruldane. Ka meie Päästja Jeesuse Kristuse elu oli seotud tervendamistega. Neljas evangeeliumis on mitmeid kordi näidatud Kristuse muret inimeste ihuliku tervise

pärast. Lood räägivad neist, kes tulid Jeesuse juurde, saamaks Tema tervendamisel vabaks oma haigusest.

Uued meetodid – uued valikud – uued probleemid

Just nüüd on aga arstiteaduses toimunud midagi, mis on tekitanud probleeme pikaajasele koostegutsemise vaimule. Üldised põhimõtted ei ole sugugi enam nii selged, kui need olid varem. Osaliselt on see nii seetõttu, et praegused teadmised bioloogiast on küllaldasemad ja rohkeks on muutunud võimalused, millega enam ei ravita ainult haigusi, vaid ka manipuleeritakse inimkeha ja -mõistuse loomulikke protsesse. Sündivust kontrolliv pill või meelemuutusi esile kutsuvad raviained on selle näiteks. Need uued tehnikad tekitavad Kirikule küsimusi. Üks asi on kasutada meditsiiniprotseduure selleks, et taastada patsiendi tervis normaalse funktsioneerimiseni. Teine asi on võtta kasutusele psühholoogia ning muuta jätkuva meditsiinilise sekkumisega patsiendi mõttemaailma. Ent isegi siin ei ole Kirikul väga palju vastulauseid. Oleme näinud, et sellest tõuseb inimesele tihti tulu ning tänane Jumalat selle eest.

Probleem on aga selles, et nimetatud arengud on paraku ületanud piiri, mille puhul me ei saa aktseptida iga laborist tulevat avastust entusiastliku teadmiseiga „kõik uued avastused on head”. See uus hoiak ei puuduta ainult ravieetikat. Seda võib leida kõikides tänapäeva orientatsioonides nii teaduse kui tehnoloogiliste arengute puhul. Varasemalt oleme noid arenguid pidanud „progressiks” – millekski, mis annab tunnistust sellest, mida inimene on võimeline saavutama. Ent pärast Hiroshima ja Nagasaki tuumapomme oleme

üha enam ja enam kogenud, et „progress” kannab alati hinnasilti. Iga teadusliku või tehnoloogilise progressi samm kajastub inimkonna elus nii heas kui ka halvas. Näiteks õpime kokku arvutama keskkonda rüüstavaid progressikulusid, tervisekulusid, progressi mõjude kulusid inimese moraalsele ja vaimsele elukvaliteedile.

Enamgi veel, meie vana uskumus teaduse tulemuste ainitisse headusse on muutunud. Vanasti oli igasugune tehnoloogiline areng hea, ent nüüd on inimestel selles üha enam kahtlusi. Tõik, et oleme tehniliselt võimelised midagi tegema, ei tähenda iseenesest ja ilmtingimata, et peaksime seda tegema. Näiteks meditsiinis on geneetilise manipulatsiooni või geneetilise eksperimenteerimise tulevikuväljavaated kutsunud esile maailma lugupeetud teadlaste hoiatuse, mis põhineb seisukohal, et DNAs sisalduva inimgenoomiga eksperimenteerimine võib inimkonda kahjustada ning seetõttu soovivad teadlased sellist tegevust keelustada.

Ükskõik, mida me ka ei vaatleks, teame tõsiasi, et meditsiinis on palju protseduure, millega meil tuleb oma eluajal silmitsi seista. Pärilikke haigusi saab lapsel määrata juba siis, kui ta on veel emaülas. Seadus aga keelab abordi. Nüüd on vanemate ees valik: kas sooritada abort või mitte? See on näiteks küsimus, mis on tekkinud alles hiljuti – meditsiinitehnoloogia arengu tõttu. Või võtkem teine näide. Sugulane palub sind olla neerudoonoriks, kuna neerude siirdamine on võimalik. Kui palju küsimusi see tekitab! Esmalt, kas on üldse õige ühe inimese organit teisele inimesele siirata? Kas meil on õigus loovutada elund, mida on vaja meie enda keha funktsioneerimiseks? Kas meie kohus on anda oma organ abikaasale või lapsele? Või võõrale? Kas meil on õigust

keelduda organi loovutamisest? Kas peaksime vastu võtma juba surnud inimese organi? Ons õige asutada inimorganite panku? Kel on õigus organit saada – kas ainult maksejõulistel? Ühelgi neist küsimusist ei ole iseenesest mõistetavat vastust. Ning ükski neist ei ole vastatav ainult teaduslikult või tehnoloogiliselt tasandilt. Need sisaldavad endas õige ja vale, hea ja halva, vooruse ja patu küsimusi ning moraalseid ja vaimseid väärtusi.

Uus uurimisala – bioetika

Inimkonna ellu on astunud uus uurimisvaldkond. Tuntud kui „bioetika”, käsitab see õige ja vale küsimusi elu funktsioneerimisega seonduva taustal. Nagu kõige uue, on ka bioetika juured minevikus. Näiteks on õigeusu kristlik eetika alati tegelenud elu küsimustega, nii on neid puudutanud pühakiri, pühade isade kirjutised, Kiriku kanoonika, isegi jumalateenistused ja talitused. Kuigi tõepoolest, alles hiljuti on nii ilmalikud kui ka usulised eetikud hakanud nende teemadega organiseeritult tegelema, sest üha arenevad meditsiinitehnoloogiad on järjest tõstatanud vastavaid probleeme. Bioetika valdkond tunnistab, et vastuseid küsimustele ei saa anda kaasamata ka põhimõtteid ja väärtusi, mis ei tulene otseselt teadustegevusest. Seetõttu otsivad mõned bioetikud ühisväärtusi, teised jälle filosoofilist alust, millele asetada nende mõtlemine ja õpetus ning osad juhivad oma mõtlemises usulisest pärimusest.

Ida õigeusu eetika

Ida õigeusu kristlik eetika asetab oma seisukohad pühakirjale ja

pühale pärimusele. Püha pärimus hõlmab endas „Kiriku meelt” ning kajastub üleilmsete ja kohalike kirikukogude otsustes, pühade isade kirjutistes, kanoonilises õiguses ning pihisalasuse juhistes.

Need valdkonnad, mida muistsed allikad ei puuduta, leiavad käsitlemist tänapäeva õigeusu eetikute poolt viisil, kus eetilistes küsimustes võetakse seisukohti kooskõlas „Kiriku meelega”. Kusjuures nende eetikute seisukohad, mis on peamiselt ülevaatliku iseloomuga, peavad alati olema avalikud ja etteantavad kriitikaks piiskoppidele, sinoditele ja kiriklikule üldsusele.

Kaasustele vastavalt on tänapäevaste õigeusu eetikute kirjutised erineva lähenemisenurgaga, ent üldiselt on vastutustundlikel õigeusu eetikutel ühtne eetiline baas. Tänapäeva bioetika probleemid nõuavad eetikuil tihti paralleelide leidmist traditsioonist ning uute eetiliste tõekspidamiste dedutseerimist, lähtudes väljakujunenud õpetuslikest, ajaloolistest ja pastoraalsest seisukohtadest.

Põhiõpetus ja eetilised kinnitused

Idakristluse õpetuslik lähenemine on ettevaatlik usu põhitõdesid positivistlikus võtmes vaatlama. Vastupidi, idakristlus eelistab aegajalt niinimetatud *via negativa*’t ehk apofaatilist meetodit. Eetikas võidakse praktikat iseloomustada millegi sellisena, mis ei ole kooskõlas usu eetosega, ent üpris tihti ei antagi positiivset lahendust ning pigem soovitatakse kannatlikkust ning olukorraga leppimist. Hoolimata sellest esitab ida õigeusu kristlus ka positiivseid ehk katafaatilisi õpetuslikke ja kõlbelisi seisukohti. Neid võetakse tõsiselt, kui nad on iseloomult normatiivsed, kuid ei sunni minema

legalismi või absolutismini. Kõiki positivistlikke seisukohti, mis suhestuvad jumaliku ilmutusega – pärimusega – nähakse piiratuina ning need puudutavad müsteeriumi kui vajalikku mõõdet jumalikkuse mõistmiseks. Kanoonikas ja eetikas on selline lähenemisviis loonud *oikonomia*, mis sätestab reeglile erandite võimaldamise nii, et ei tekiks pretsedendierandit ja samas reegel ei tühistuks. Enamuses juhtudest kasutatakse *oikonomia*’t suurema probleemi ärahoidmiseks, mille võib kaasa tuua reegli jäikus (Kotsonis). Mitmetel õpetuslikel põhiseisukohtadel on otsene eetiline seos teatud bioeetiliste küsimustega.

Bioetika

Ida õigeusu lähenemist bioetikale on otstarbekas vaadelda kahe suurema rubriigina: elu alalhoidmine ja elu edasiandmine. Mõlema probleemiderubriigi bioeetiliste küsimustega kaasnevad Jumala paleuse ja jumalanäolisuse, *theosis*’e ehk jumalikustumise, inimese enesemääramise ja vastutuse ning isiksuse õpetused. Samuti suhe jumalikesse käskudesse, armastusse ning tõeliste inimvõimaluste teostamisse.

Elu alalhoidmine

Õigeusu kristluse eetilised arusaamad sedastavad üldiselt, et elu on Jumala and ning sellisena eeldus igasuguste aineliste, vaimsete ja kõlbeliste väärtuste tekkeks. Jumala annina on elu moraalne väärtus, mida üksikisikud ja ühiskonnad usalduslikult hoiavad, kuid mille üle neil ei ole täielikku kontrolli. Nii üksikisikuil kui ka ühiskonnal on aga vastutus elu alalhoidmise, edasiandmise

ja rohkendamise eest. Bioetika puudutab peaausjalikult esimest kaht ülesannet. Üldiselt kõneldes tähendab inimese vastutus elu alalhoidmise eest seda, et meile ei ole antud õigust elu lõpetada. Isegi selle reegli erandid tulevad esile alles siis, kui on vähemalt kaks elu üle vaidlevat seisukohta ja tuleb võtta vastu otsus. Seetõttu kaasneb elu alalhoidmise ja edasiandmise küsimusega põhjusliku tähtsusega eetiline otsustusprotsess. Kuna elu on eeldus kõigemale jaoks, nagu haridus, intellekt ja sotsiaalsed väärtused ning vahend inimkonna teenimiseks, siis peitub elus väärtus, mida ei saa käsitada tavapärase loogikaga.

Tervishoid

Eelnevast ilmneb üpris loogiliselt, et hoolitsus üksikisiku tervise eest ja sotsiaalne mure ühiskonna tervise pärast on moraalsed imperatiivid (Androustos, lk 191-195, 250). Läbi kogu oma ajaloo on ida õigeusu kristlus avaldanud uskliklike tervise üle muret sakramentaalsel tasandil. Püha õlitamise salasus ei ole õigeusuliste jaoks „viimseks võidmiseks”. See on hoopis tervenduslik teenistus, millest usklikud võivad osa võtta nii koos kui võidakse seda talitada ka eraviisiliselt. Üks pärispatu väljendusi, mida inimene enese juures võib täheldada, on haigus. Täiuslik harmoonia Jumalaga välistab haiguse või põdura tervise. Tervise vaimsed ja ihulikud tasandid on õigeusu õpetuse kohaselt tihedalt omavahel seotud. Seetõttu oli ka väga loomulik, et arst ja preester võisid olla üks ja seesama isik (Constantelos, 1967).

Ravi ja haruldaste ravimite kättesaadavus nõuab üldise arstiabi jagamise põhimõtet. Siin ei ole aktseptitav kõigest inimese

maksejõulisus või tema kõrge päritolu kriteerium. Õigeusu kristlus on alati teinud selget vahet inimelu sisulisel väärtusel ning ühiskondlikul kuuluvusel. Tõsiste tervisemurede taustal nõuab õigeusu eetika võimalikult laialdase tervishoiu kättesaadavust selle asemel, et keskendada seda teatud väljavalitutele. Püha Basiliuse IV sajandil asutatud kuulus Kapadookia tervisekeskus Väike-Aasias pidas oma eesmärgiks ulatuda nii paljude inimesteni kui võimalik. Nii see kui ka teised samalaadsed keskused väljendavad selgelt ida õigeusu kristluse arusaamu tervishoiu kättesaadavusest (Constatelos, 1968, ptk 11).

Patsientide õigused

Arusaam, et iga inimene on loodud Jumala sarnaseks ja iga inimesel on võimalus saavutada *theosis*, kinnitab, et iga patsiendil on olemuslik ja vääramatu isikuväärikus. Tõsiasi, et üksikisikute isikupära ilmneb üksnes kogukonnas (*unus christianus, nullus christianus*) elades, nõuab tervete tähelepanu haigetele. Niisiis need, kellel lasub kohustus ravida, ei saa endalt tõugata vastutust, mis kaasneb ravimeetodite ja -praktikate kasutamisega. Siinjuures tuleb toonitada, et iga meditsiiniline protseduur peab põhinema austusel, mis näeb inimese jumalanäolisust. Patsient ei ole kunagi asi. Seega peavad arstid seda konteksti püsivalt arvestades säilitama konfidentsiaalsuse ning olema teadlikud protseduuridest, mis sisaldavad endas riske patsiendile. Erandid sellele nõudele on võimalikud vaid patsiendi hüveks ning võimaluse korral pidades nõu nendega, kel on patsiendi ees otsene vastutus, ehk patsiendi perega.

Inimkatsed

Eelnevas lõigus kirjeldatu taustal võtavad ida õigeusu kristlased inimkatsete suhtes väga selge seisukoha. Meditsiinilised katseeksituse meetodid patsiendi heaolu nimel on tihti vajalikud. Ent patsiendi allutamine eksperimentidele märkimisväärse vajaduseta või tema isikliku kasuta on vale. Ei ole mingit moraalset õigustust sellele, et teine isik patsienti kolmanda osapoolle hüveks ära kasutaks. Inimese enesemääramine nõuab, et patsient otsustab selliseid asju. Kusjuures otsus peab põhinema adekvaatsel informatsioonil protseduuride, nende eesmärgi ja kaasnevate riskide kohta. Uuriija või ravija võib patsiendi loal alata inimkatse üksnes juhul, kui kõik muud ravivõtted ei ole andnud tulemusi ning patsienti tuleb iga hinna eest hoida suurematest hädadest. Ükskõik kuidas, ent nii eksperimenteerija kui ka patsient peavad olema väga ettevaatlikud. Lootus inimkonnale hüve saavutada ei tohi üles kaaluda inimelu alalhoidmise kohustust.

Abort

Idakristlusel on pikk abordivastane ajalugu. Õigeusu kiriku eetilised õpetused, mis seisavad kaanonites ja mis kajastuvad ka pihi- ning muudes eetikajuhistes, mõistavad aborti ühe mõrvavormina. Meie inimühiskond on hingelis-ihuliselt ühtne ning ortodoksid näevad igasugust eluedasi kanduvana, jätkuvana. Samuti näevad ortodoksid inimelu jätkuva arenguna jumalikustumise suunas, saavutamaks täiuslikku tõelist inimsust. Oma teises kaanonis lükkab püha Basilius selgelt tagasi kunstliku vahetegemise „väljakujunenud” ja „väljakujunemata” loote vahel. Seega vaatleb õigeusk iga aborti

kui kuritegu. Kuna õigeusu Kirik näeb ihulikke ja isikulisi külgi meie inimlikkuse olemusliku osana, siis ei tohi rasedust, ükskõik kui „väljakujunemata” see ka ei oleks, tavapärastel tingimustel katkestada. Ida õigeusu eetikud nimetavad ebaväärikaiks neid vastuargumente, mis on tekkinud majanduslikel või sotsiaalsetel kaalutlustel, kuna peavad inimelu kõrgemaks rahast, uhkusest või veendumusest. Kasutades tänapäevase geneetika saavutusi, lükkavad õigeusu eetikud tagasi ka abordi õigustuse sel eeldusel, et naine peab saama kontrollida oma keha. Seda enesemääramise põhiprintsiipi ennast õigeusu eetika ümber ei lükka. Ümber lükatakse väide, nagu oleks rasedus osa ema elust. Rasedusega tekkiv loode ei ole naise keha. See on uue elu keha, mis on emale usaldatud hoida ja kasvatada. Ainult juhul, kui ema elu on raseduse tõttu ohus, saab kaaluda abordi võimalust. Ja isegi siin on alusväärtuseks elu hoidmine. Kuigi selle probleemi puhul võetakse arvesse paljusid asjaolusid, on üpris tõenäoline, et valitakse ema elu hoidmine.

Elundite siirdamine

Inimorganite siirdamisel on eetiliselt otsustavaid aspekte kaks: võimalik kahju, mis võib tekkida doonorile ja vastuvõtja vajadus organi järele. Õigeusu Kirik ei ole ajalooliselt seisnud vastu organisiirdamisega sarnanevatele protseduuridele, nagu vereülekanne või naha siirdamine. Kumbki neist ei kujuta doonori tervisele radikaalset ohtu ning need annavad retsiipiendi elu hoidmiseks suure võimaluse. Samamoodi suhtuvad õigeusu kristlased ka organi siirdamisse. Ühelgi juhul ei tohi organidoonorlust puudutavaid eetilisi küsimusi pidada kergeiks või

neid ignoreerida. Õigeusu Kirik ei luba organi võtmist doonorilt, kelle tervis ja elu organi loovutuse tõttu hädaohtu satub, ega pea see olema ka kellegi jaoks moraalseks kohustuseks. Kui doonori füüsis ja tervislik seisukord lubavad, ei ole mõnede organite siirdamine probleem. Siinjuures peetakse silmas neere. Terve inimene võib loovutada neeru, kui teab, et tema tervis selle tõttu ei kahjustu. Südame siirdamine on aga eraldi teema. See siirdamine erineb teiste organite omast, sest eeldaks doonori surma. Mõned õigeusu isad on südame siirdamist vastustanud põhjusel, et peavad südant hinge asupaigaks, enamusi aga ei ole sellele põhimõtteliselt vastu. Ent. Tuleb olla üliettevaatlik, hinnates retsiapiendi ellujäämise võimalust suuremaks doonori surmast. Südame siirdamise protseduuri edu tõenäosus on maailmas seni väike olnud ning seetõttu on moraalselt küsitav selle praktika jätkamine seni, kuni tõrjefenomeni uue organi siirdamise puhul ei ole paremini mõistetud.

Surm, suremine ja eutanaasia

Füüsilise surma traditsiooniline määratlus on „hinge ja ihu eraldumine”. Sellist definitsiooni ei saa kasutada objektiivseks vaatluseks. Teoloogia asi ei ole määratleda meditsiinilise surma tunnusjooni ega kirjeldada suremise protsessi. Surmahaige inimese suhtes võib aga ometi teha teatud eristusi. Füüsilist elu mõistetakse üldiselt kui isiku võimet hoida ülal oma elutegevust. Füüsiline surm algab siis, kui omavahel seotud keha toimesüsteemid hakkavad kuhtuma. Surm saabub aga siis, kui süsteemne kokkuvarisemine osutub pöördumatuks. Võib-olla on füüsiline elu ja surm sündmused samal ajateljel, kus on võimatu eristada surmaprotsessi algust. Hoolimata sellest näitavad nii kiriklik tava kui ka arstipraksise

tava (vt Hippokratese vanne) vajadust säilitada elu ning lükata edasi surma protsessi ja surma hetke. Meditsiiniline ravimite tarvitamine, kirurgilised operatsioonid ja isegi proteesorganite kasutamine on lubatavad vahendid juhul, kui on alust eeldada, et need aitavad kogu organismi tagasi normaalse talitlemise juurde või selle lähedale. Praegusajal võimaldab meditsiin hoida keha „elus” kõiksugu kunstlike organite, preparaaside, ülekannete ja muu taolisega. Nendes tingimustes ei saa aga küll kõnelda enam keha loomuliku tegevuse taastumisest. Eriti kui aju koostegvus kehaga on süsteemselt lõppenud, võime rahumeeli öelda, et patsient ei ole usulises mõttes enam elus ning tegelikult toimivad ainult mõned organid. Sellisel juhul ei ole enam mingit moraalselt vastutust kunstlike vahendite jätkamiseks. See olukord puudutab siis juba teenistuskorda, mis sisaldub õigeusu palveraamatus surijate tarvis. Kui tegu on inimesega, kelle surma on meditsiinitehniliste vahenditega edasi lükatud, keskendub palve Jumala poole, et Ta ihu ja hinge eraldades annaks surevale inimesele puhkuse (Õigeusu palveraamat lk 222). Tuleb tähele panna, et see on palve Jumalale, kes õigeusuliste jaoks on ülim võim elu ja surma üle. Järelikult ei toeta eelnevale viidates eutanaasia praktikat miski. Lubada surijal surra, kui ei ole mingit võimalust, et elu võiks iseseisvalt jätkuda, ning isegi palvetada Elu Looja poole, et too võtaks surmaga võitleja elu, on üks asi. Hoopis teine on eutanaasia ehk aktiivne sekkumine kellegi elu võtmiseks. Õigeusu kristlik eetika lükkab tagasi võimaluse surevat patsienti teadlikult surmata ja peab seda üheks mõrva vormiks, kui see toimub patsiendi teadmata. Ning enesetapuks, kui seda toimetatakse patsiendi täie teadmise juures ja loal (Antoniades, II, lk-d 127-127).

Üldiselt õpetab õigeusu Kirik, et nii arstide kui ka perekonna ülesanne on panna patsient tundma ennast nii mugavalt kui võimalik, et anda talle võimalus kogeda kannatlikkust, julgust, kahetsust ja palvet. Kirik on alati pidanud ebamoraalseks asjatu kannatuse või mõttetu valu enesele võtmist. Ent samas on Kirik näinud kannatuses ka neid positiivseid väärtusi, mis tihti ei leia „maailma loogikast” lähtuvalt tunnustust.

Viidatud kirjandus:

Androutsos, Christos. *Systema ethikes* Thessaloniki, 1964.

Antoniades, Vasileios. *Encheiridion kata Christon ethikes*. Konstantinoopol, 1927.

Constantelos, Demetrios J. *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*. New Brunswick, 1968.

Constantelos, Demetrios J. „Physician-Priests in the Medieval Greek Church”. *Greek Orthodox Theological Review*, talv 1966-1967, lk 141-153.

Kotsonis, Jerome. „Fundamental Principles of Orthodox Morality”. *The Orthodox Ethos: Studies in Orthodoxy*. Oxford, 1964.

Õigeusu palveraamat. EAÕK kirjastus, Tallinn 2007.

*Inglise keelest tõlkinud
preester Sakarias Leppik*

Paul-Eerik Rummo (sünd 19. I 1942 Tallinnas) on Eesti poeet ja poliitik. Ta on lõpetanud Tallinna 2. Keskkooli ning Tartu Ülikooli eesti filoloogina (1965. aastal). Paul-Eerik Rummo on töötanud Vanemuise ja Draamateatri kirjandusala juhatajana, olnud kultuurikonsultant, Eesti Vabariigi kultuuri- ja haridusminister ning vabakutseline kirjanik. Aprillist 2003 kuni aprillini 2007 oli ta Eesti Vabariigi rahvastikuminister. Ta on XI Riigikogu liige ja kuulub Reformierakonna saadikurühma. Paul-Erik Rummo on ka Eesti Liberaaldemokraatliku Partei asutaja.

Tema loomingusse kuuluvad teosed:

- „Ankruhiivaja” (1962).
- „Tule ikka mu rõõmude juurde” (1964).
- „Lumevalgus...lumepimedus” (1966).
- „Luulet 1960–1967” (valikkogu, 1968).
- „Tuhkatriinumäng” (näidend, 1969).
- „Saatja aadress” (1972, levis [omakirjastuslikult](#)).
- „Lugemik-lugemiki” (lasteraamat, 1974).
- „Kokku kolm juttu” (lasteraamat, 1974).
- „Kass! Kass! Kass!” (näidend, 1981).
- „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972” (1989).
- „Ajapinde ajab” (1985).
- „Oo et südameid kiljuks mu hing” (valikkogu, 1985).
- „Kõrgemad kõrvad” (1985).
- „Luuletused” (1999).
- „Kohvikumuusikat” (2001).
- „Vannituba” (2004).
- „Kogutud luule” (2005).

Paul-Eerik Rummo on tõlkinud ka rohkelt väliskirjandust, mille seast tuleb ära märkida Aleksander Puškini, Dylan Thomase ja Thomas S. Elioti teoseid. Paul Eerik Rummo on abielus näitleja ja kirjaniku Viuu Härmiga.

Foto: Meelis Kivirand

Sven Začek (sünd 29. IX 1980 Valgas) on loodusfotograaf, loodusfotoajakirja Lofu üks toimetajatest ja veebiportaali www.looduspilt.ee üks asutajaid. Ta on õppinud Tallinna Tehnikaülikoolis tootmistehnika erialal (1999–2000) ning Tartu Ülikoolis majanduse modelleerimise erialal (2000–2006). Alates 2005. aastast tegutseb Začek vabakutselise loodusfotograafina. Ta on pälvinud korduvalt auhindu loodusfotokonkurssidel, osalenud fotokonkursside žüriides ning olnud fotokursustel koolitaja. Samuti on ta kirjutanud ja illustreerinud rohkesti loodus- ja fototeemalisi artikleid. Ta on välja andnud raamatud „Kohtumisi metsloomadega” (2006) ja „Värvide lend” (2007).

Summary

On Embryo

Metropolitan Stephanos is giving a theological cogitation about birth and beginning of the life of human being. He is watching over the problems of rights and protection of embryo, also about respect towards embryo.

His Eminence Metropolitan Stephanos (Charalambides) of Tallinn and All Estonia is the current primate of the autonomous Orthodox Church of Estonia. He has held this position since 1999.

Suffering, Death and Resurrection. Deadly ill.

An Orthodox Ethical Perspective

Father John Breck presented his work on questions of death ethics in Bethesda, Maryland for members of the Orthodox Christian Association of Medicine, Psychology and Religion. This particular work is printed also in journal „Contacts”, issue nr 149 (1990).

Father John Breck (b. 1939) is an archpriest and theologian of the Orthodox Church in America specializing in Scripture and Ethics. He has been Professor of Biblical Exegesis and Patristics at the St. Sergius Orthodox Theological Institute (Paris, France), and Director of the Saint Silouan Retreat on Wadmalaw Island, South Carolina, since 1995.

On Death and Resurrection

An excerpt from world-known orthodox scholar and bishop **Kallistos Ware**'s famous book „The Inner Kingdome”. Bishop Kallistos co-oncentrates here on the dialectics of death and on physical body in resurrection.

Most Reverend Metropolitan Kallistos (Ware) of Diokleia (b. 1934, also known by his lay name, **Timothy Ware**) is a titular metropolitan of the Ecumenical Patriarchate in Great Britain. From 1966-2001, he was Spalding Lecturer of Eastern Orthodox Studies at Oxford University, and has authored numerous books and articles pertaining to the Orthodox Christian faith.

For the Health of Body and Soul:

An Eastern Orthodox Introduction to Bioethics.

Excerpts from the article by Father **Stanley Samuel Harakas**, who is a priest of the Greek Orthodox Archdiocese of America. He is a distinguished teacher of Orthodox theology, and a significant resource in Orthodox ethics. He served as dean of Holy Cross Greek Orthodox School of Theology and Hellenic College where he also taught. He also was visiting professor at a number of other schools.

Autumn. Happy. One friend only.

Poetry by Paul-Eerik Rummo, well-known Estonian poet and politician. Born on 1942, Paul-Eerik Rummo was graduated in Tartu University on 1965 as philologist. He has been in office as literary editor in Theatre „Vanemuine” and Estonian Drama Theatre, lately also as a cultural advisor and freelance writer. Paul-Eerik Rummo was State Secretary of Demographic Affairs from 2003-2007. He is a Member of Estonian Parliament.

Photos

Sven Začek is an nature photographer, born 1980 in Valga. He has studied production technology in Tallinn University of Technology and economic modelling in Tartu University. Since 2005 Sven Začek is a freelance photographer.

He has been honoured by many prizes from different competitions and he is popular teacher by several courses of photography.

Резюме

Эмбрион

Богословские размышления **Митрополита Стефана** о рождении и начале жизни человеческого существа. В статье рассматриваются проблемы прав и защиты эмбриона, а также вопрос об уважении к эмбриону.

Высокопреосвященнейший Стефан (Хараламбидес), Митрополит Таллинский и всея Эстонии – предстоятель автономной Православной Церкви Эстонии с 1999 г. по настоящее время.

Страдание, смерть и воскресение. Смертельные недуги. Православная этическая перспектива

Труд **о. Иоанна Брека** по вопросам этики смерти в Бетесде (штат Мэриленд, США) для членов Православной Ассоциации медицины, психологии и религии. В качестве отдельной статьи опубликован в журнале “Contacts” (1990. № 149).

О. Иоанн Брек – протоиерей и богослов Православной Церкви в Америке – специализируется на изучении Св. Писания и этики. Профессор библеистики и патристики в Свято-Сергиевском богословском институте (Париж) и Свято-Владимировской православной духовной семинарии

(Нью-Йорк), с 1995 г. – директор Свято-Силуановского православного центра в Южной Каролине (США).

О смерти и воскресении

Выдержки из знаменитой книги всемирно известного православного ученого и епископа **Каллиста (Уэра)** «Внутреннее царство», посвященные диалектике смерти и вопросу о физическом теле после воскресения. Его Высокопреосвященство Митрополит Диоклийский Каллист (Уэр) (известный также и под мирским именем Тимоти Уэр) родился в 1934 г., возведен в сан митрополита Вселенского Патриархата в Великобритании в 2007 г. В 1966–2001 гг. преподавал православие в Оксфордском университете. Автор многочисленных книг и статей о православной вере.

На благо души и тела: Восточно-православное введение в биоэтику

Выдержки из статьи **о. Стэнли С. Харакаса**, священника Греческой православной архиепископии в Америке, выдающегося богослова и крупного исследователя в области православной этики, преподавателя Греческого колледжа и декана Православной богословской школы Святого Креста.

Поэзия Пауля-Эрика Руммо

Пауль-Эрик Руммо – известный эстонский поэт и политик. Родился в 1942 г., закончил филологический факультет Тартуского университета в 1965 году. Работал заведующим литературной частью театра «Ванемуйне» и Эстонского драматического театра, позднее советником по культуре и свободным писателем. В 2003–2007 гг. – министр по делам народонаселения. Член Рийгигогу.

Фотографии

Свен Зачек – фотограф природы, родился в 1980 г. в Валга. Изучал промышленную технику в Таллинском техническом университете и моделирование экономики в Тартуском университете. С 2005 г. – свободный фотограф.

Работы Свена Зачека были удостоены множества призов на различных конкурсах. Также он является весьма популярным преподавателем нескольких курсов фотографии.